

XEMYC
HÆMUS

КОЛЕЛО

KERÉK

ВЕНЕТА ЯНКОВА

„Турската мисия“ на
Лайош Дьобрьоши
през 30-те години на XX в.

5**VENETA JANKOVA**

Döbrössy Lajos török missziója
a XX. század 30-as éveiben
Kovács Gergely Lajos fordítása

ЛАЙОШ ДЪОБРЬОШИ

Мисията на един унгарец на
българска земя
Превод: Стефка Хрусанова

23**DÖBRÖSSY LAJOS**

Egy magyar misszionárius
bolgár földön

СТРАНИЦИ

OLDALAK

ЕЛЕНА АЛЕКСИЕВА

Свети Вълк (*откъс от роман*)

35**ELENA ALEKSZIEVA**

Szentfarkas (*részlet a regényből*)
Krasztev Péter fordítása

СТЕФАН СТОЙЧЕВ

Спомен за Димо Бойклиев
Превод: Светла Кьосева

51**SZTOJCSEV SZTEFAN**

Emlék Boikliev Dimóról

Из „Антология на
българските поети“

61

A bolgár költők antológiájából

ЗА ДЕЦАТА

GYEREKEKNEK

ПЕТЯ КОКУДЕВА

Лупо и Тумба

73**PETYA KOKUDEVA**

Lupo és Tumba
Iván Andrea fordítása

ЗА АВТОРИТЕ

92

A SZERZŐKRŐL

Илюстрации:
Ромина Беневенти

Illusztráció:
Romina Beneventi

Döbrössy Lajos

ВЕНЕТА ЯНКОВА

„Турската мисия“ на Лайош Дьобрьоши
през 30-те години на XX в.

VENETA JANKOVA

*Döbrössy Lajos török missziója
a XX. század 30-as éveiben*

ДЕЙНОСТТА НА ЧУЖДЕСТРАННИ МИСИОНЕРИ по българските земи е засвидетелствана още от средата на XIX в. През 1857 г. американците д-р Албърт Лонг и Уесли Притиман, придружени от семействата си, пристигат в днешна Североизточна България (Варна, Шумен, Разград, Русе). За център на бъдещата им дейност не случайно е избран Шумен. Градът е разположен на стратегическо място в Североизточна България, където трайни следи са оставили контактите с представители на други култури (полски и унгарски емигранти през 1848–1849 г., английски и френски войски през Кримската война, учители чужденци и др.) (Стефанов 2004; Стоянов 1964). Приблизително по същото време (1865–1888) у нас работи и американското семейство Изабел и Джеймс Кларк, чиято дейност допълнително спомага за оформяне в българското общество на представи за „европейско“, „американско“, „западно“ (Генов 2007). Но, въпреки усилията им, резултатите от тяхната агитация по-късно ще бъдат оценени като не особено задоволителни (Стефанов 2004).

20-те години на XX в. са знаменателни с краха на Османската империя и създаването през 1923 г. на съвсем различна, светски ориентирана държава – Република Турция. Това активизира интересите на християнски мисионери за работа сред мюсюлманското население в Североизточна България и най-вече в Шумен, Шуменско и Лудогорието (Делиорман). Сред тях е и един унгарец – Лайош Дьобръоши (Döbrössy Lajos), който, ръководен не само от религиозни подбуди, скоро ще превърне своята дейност сред българските турци в самоотвержена духовна и културна мисия. Унгарският мисионер в своите писма и доклади оставя ценни свидетелства за живота на мюсюлмани и християни в България през сложното време на преход между старо и ново, между консерватизъм и модерност, религиозност и секуларизация. Той регистрира неповторими моменти от бита и от взаимоотношенията на хората в пъстрия в етническо и в религиозно отношение район и го прави видим и достъпен за европейца.

Ето защо може да се счита, че Лайош Дьобръоши успешно продължава делото на изтъкнати унгарци, прокарващи пътищата към България и българите и към тяхната история, култура, бит и традиции, каквито са: Феликс Каниц (1829–1904), не случайно наричан „Колумб на Балканите“, чието дело трасира изключително важна тенденция в познанието на Европа за българския народ; Адолф Щраус (1852–1944), който пръв запознава унгарците (и не само тях!) с българската народна вяра и с българската народна песен; археологът Геза Фехер (1890–1955), който спомага за българското самопознание, като „открива българина за себе си“ – по думите на Ст. Романски. Ще добавя още: етнографа Ищван Ечеди (1885–1936) – автор на ценни бележки за българските земи от 30-те години на XX в. (Фехер 1936; Романски 1936; Янкова 2011) и др. И разбира се – пастор Лайош Дьобръоши, който вижда, разкрива и съхранява българската действителност и българската култура като неповторимо своеобразие от елементи и взаимодействия.

Лайош Дьобръоши е роден на 29 август 1906 в Комаром, умира в Мишколц на 5 януари 1992. Той е свещеник/пастор от Реформистката църква и мисионер. Завършва висше образование в родния си град и в Дьор. Изучава теология

КÜLFÖLDI MISSIONÁRIUSOK működéséről bolgár földön már a 19. sz. közepéről vannak adataink. 1857-ben az amerikai dr. Albert Long és Wesley Prettyman családjával együtt a mai Északkelet-Bulgáriába (Várna, Sumen, Razgrad, Rusze) érkezett. Jövőbeni tevékenységük központjául nem véletlenül választották Sument. E város stratégiai fontosságú helyen fekszik Északkelet-Bulgáriában, ahol maradandó nyomokat hagytak a más kultúrákkal való érintkezések (lengyel és magyar emigránsok 1848–49-ben, angol és francia csapatok a krími háború idején, külföldi tanítók stb.) (Стефанов 2004; Стоянов 1964). Megközelítőleg ugyanebben az időben (1865–1888) működött nálunk az amerikai házaspár, Isabella és James Clarke, akiknek tevékenysége hozzájárult az „európairól”, „amerikairól”, „nyugatiról” alkotott fogalmak kialakulásához a bolgár társadalomban. Minden erőfeszítésük ellenére azonban agitációjuk eredményeit később nem éppen kielégítőnek ítélték (Стефанов 2004).

A 20. sz. 20-as éveinek nevezetes eseménye az Oszmán Birodalom összeomlása, melynek helyén 1923-ban egy teljesen más jellegű, világi orientációjú állam, a Török Köztársaság jött létre. Ennek hatására feleledt az érdeklődés a keresztény misszionáriusok körében Északkelet-Bulgária, s különösen Sumen és környéke, valamint Ludogorie (Deliormán) muzulmán lakossága iránt. E misszionáriusok között egy magyart is találunk – Döbrössy Lajost, aki, nem csupán vallásos indíttatástól vezérelve, a bulgáriai törökök között folytatott tevékenységét hamarosan odaadó szellemi és kulturális miszsióvá alakította. Leveleiben és beszámolóiban értékes tanúságtételeket hagyott hátra a bulgáriai muzulmánok és keresztények életéről a régiből az újba, a konzervativizmusból a modernitásba, a vallásosságból a szekularizációba való átmenet zavaros időszakában.

Ezért mondhatjuk, hogy Döbrössy Lajos sikeresen folytatta azon kiemelkedő magyarok munkáját, akik utat törtek Bulgária és a bolgárok, történelmük, kultúrájuk, életmódjuk és hagyományaik felé, mint Kanitz Félix (1829–1904), akit nem véletlenül neveznek a Balkán Kolumbuszának, s akinek munkássága rendkívül fontos tendenciát jelölt ki Európának a bolgár népről való ismeretei terén; Strausz Adolf (1852–1944), aki elsőként ismertette meg a magyarokat (és nem csak őket!) a bolgár népi hitvilággal és a bolgár népdallal; Fehér Géza régész (1890–1955), aki nagyban hozzájárult a bolgárok önmegismeréséhez – Sz. Romanszki szavaival „felfedte a bolgár embert önmaga előtt”. Említést érdemel még Ecsedi István etnográfus (1885–1936), aki a bolgár területekről szóló értékes feljegyzések szerzője a 20. sz. 30-as éveiből (Фехер 1936; Романски 1936; Янкова 2011). És természetesen Döbrössy Lajos tiszteletes, aki a bolgár valóságot és a balkáni kultúrát a maga részletéből és kölcsönhatásából összeálló megismételhetetlen egyediségében tárta fel és örökítette meg.

Döbrössy Lajos 1906. augusztus 29-én született Komáromban, 1992. január 5-én hunyt el Miskolcon. A Református Egyház lekipásztora és misszionáriusa volt. Iskoláit szülővárosában, valamint Győrben végezte. Utána teológiát hallgatott a Pápai Református Teológiai Akadémián (1924–1928), majd Bécsben, Tübingenben és Bételben folytatta tanulmányait. Később kórházi lelkészként dolgozott Budapesten (1930–1938).

A magyar lekipásztor első alkalommal 1930 decemberében érkezett Bulgáriába. A karácsonyt a híres régészprofesszor, Fehér Géza otthonában töltötte. A Döbrössy csa-

в Реформистката богословска академия в Папа (1924–1928), продължава обучението си във Виена, Тюбинген и Бетел, а по-късно работи като свещеник в болница в Будапеща (1930–1938).

За първи път унгарският пастор пристига в България през декември 1930 г., поканен е за Коледа в дома на известния археолог проф. Геза Фехер. Първоначално не за дълго семейството на Дьобрьоши се установява във Войводово (днес с. Войводово, община Мизия, област Враца) сред живеещи там реформисти, но по съвет на проф. Фехер от пролетта на 1931 г. се премества в Шумен. Както многократно подчертава в писмата си самият Дьобрьоши, професорът му помага да се ориентира в специфичната етническа картина на района, стимулира интереса му към миналото и културата на местното население. Той предварително старателно се подготвя за мисията си като учи турски език, интересува се от българите. Известно е, че е познавал книгата на Ищван Ечеди „На земята на българите. Пътни скици“ (*A bolgárok földjén utirajzok*) публикувана в Дебрецен през 1929 г. В Шумен и Шуменско Дьобрьоши работи с известни прекъсвания за кратки пътувания до Унгария в продължение на седем години, до април 1938 г., когато е принуден да се оттегли окончателно заради последиците от избухването на Втората световна война и подозрителното отношение на местните власти към чуждестранните мисионери.

По време на своята мисия Дьобрьоши пише за църковни издания (най-вече за списание „Хайнал“) около 80 статии. През 2006 г. внучката му (Ида Дьобрьоши Ференц Оросне) издава основни негови публикации в самостоятелна книга под заглавие: *Krisztusért járván követségben. Hét év a minárák tövében* („Пратеничество в прослава на Христа“. Седем години в подножието на минаретата).¹ В нея са събрани писма (лични, на съпругата му и на негови близки), отчети за работата му, изложения на въпроси и проблеми, свързани с мисионерската му дейност. В тях по-конкретно и задълбочено са разработени специфични въпроси, свързани с дейността на мисионера: „За трудностите на мисията сред мохамеданите“ (1932); „За шестте основи на унгарската реформистка мисия сред турците в България“ (1932); „За Конференцията на мисионерите сред турците в България“ (1934); „Паралел между калвинизма и исляма“ (1939) и др.

Сред тези документи за българския читател особено голям интерес представляват сведенията, които унгарският пастор оставя за живота и културата на хората в Шуменско и Делиорман през 30-те години на миналия век. Те оставят ценен и непознат източник на историческа и етнографска информация за провинциалния живот в онези преходни времена.

Ето например как той описва Шумен и неговата атмосфера в едно от първите си писма от 27 април 1931 г.:

„Градът е разположен в дълбока долина; от всички страни го обграждат планини. Климатът му е умерен, но не е здравословен. Няма канализация, което означава, че тифът се шири сред

¹ – ЦИТАТИТЕ ПО-НАТАТЪК са по това издание.

лад először rövid időre Vajvodovóban (ma Vajvodovo falu, Mizia járás, Vraca megye) telepedett le, az ottani reformátusok között, de Fehér professzor tanácsára 1931 tavaszán Sumenbe költözött. Ahogy leveleiben maga Döbrössy többször hangsúlyozta, a professzor nagy segítségére volt: eligazította a térség sajátos etnikai térképén és felkeltette érdeklődését a helyi lakosság történelme és kultúrája iránt. Döbrössy gondosan felkészült a misszióra: törökül tanult és érdeklődött a bolgárok iránt. Tudjuk, hogy ismerte Ecse-di István *A bolgárok földjén – Útirajzok* című, 1929-ben Debrecenben megjelent könyvét. Döbrössy bizonyos megszakításokkal, melyek alkalmával rövid időre visszatért Magyarországra, összesen hét évig működött Sumenben és környékén, mígnem 1938 áprilisában a második világháború kitörése és a helyi hatóságok külföldi misszionáriusok irányában mutatott bizalmatlansága következtében kénytelen volt végleg elhagyni Bulgáriát.

Missziója folyamán Döbrössy mintegy 80 cikket írt egyházi kiadványok (első-sorban a *Hajnal* c. folyóirat) számára. 2006-ban unokája, Orosz Ferencné Döbrössy Ida önálló kötetbe rendezve jelentette meg legfontosabb publikációit *Krisztusért járván követségben – Hét év a minárák tövében* címmel. E könyv (Döbrössy, a felesége és barátai által írt) levelek, valamint Döbrössy munkájáról való beszámolóinak és missziós tevékenységével kapcsolatos kérdésekről és problémákról írt értekezéseinek gyűjteménye. Utóbbiakban konkrétan és elmélyültebben foglalkozik egyes, a misszionárius munkájához kapcsolódó kérdésekkel: *A mohamedán misszió nehézségei* (1932); *A magyar református török misszió hat alapja* (1932); *Bulgáriai török-misszionáriusok konferenciája* (1932); *Kálvinizmus és Iszlám* (1939) stb.

Mindezen dokumentumok közül a bolgár olvasó részéről különösen nagy érdeklődésre tarthatnak számot azok a tanúságtételek, amelyeket a magyar lelkipásztor Sumen környéke és Delyormán lakóinak harmincas évekbeli életéről és kultúrájáról ránk hagyott. Ezek értékes és kevésbé ismert történelmi és etnográfiai információforrást jelentenek a vidéki élettel kapcsolatban ebben az átmeneti időszakban.

Íme, például Sumen leírása egyik első, 1931. április 27-ére keltezett leveléből: „A város mély völgyben fekszik; minden oldalról hegyek veszik körül. Klímája mérsékelt ugyan, de nem egészséges. Csatornái nincsenek, ami azt jelenti, hogy a tífusznak nagy hatalma van a város lakosai között. Vízvezetéke kezdetleges és kevés, úgyhogy a város legnagyobb része még mindig a régi török kutakra jár vízért, amelyek ugyan tiszták, (...) de mésztartalmuk miatt nem igen ihatók. Mi is a szomszéd utcából hordjuk a szükséges vizet, mert vezetékekünk nincs. Az építkezés, néhány épületet kivéve, keleties. Szűk utcák, kis házak, egész sereg minare hamisítatlan keleties színt kölcsönöznek neki. Szűk utcák, az utcákon az elmaradhatatlan kutyasereg; ők a keleti városok jellegzetes „köztisztasági közegei”, akik állandóan gondoskodnak arról, hogy a hulladék és egyéb utcára került holmi eltakaríttassék. Török parasztok hatalmas turbánnal a fejükön, lefátyolozott asszonyok, nyitott bazárok, ordító utcai árusok gondoskodnak arról, hogy a nyugati ember akár Konstantinápolyban érezze magát. Igaz, hogy a mai Törökországban a hagyományos török

жителите на града. Водопроводната му система е първоначално застроена и недостатъчна, затова по-голямата част от града все още ходи за вода на старите турски чешми, които са чисти..., но понеже водата е варовита, не може да се пие. И ние носим необходимата вода от съседната улица, защото нямаме водопровод. Стилът на постройките, с изключение на няколко, е източен. Тесни улици, малки къщи, цяла армия от минарета му придават неподправен източен колорит. Из улиците неотменно множество кучета; те са „органите на обществената чистота“, които постоянно се грижат за почистването на отпадъците и на други неща, които попадат на улицата. Турски селяни с огромни чалми на главите си, забулени жени, пазари на открито, крещящи улични продавачи се грижат хората от запад да се чувстват като в Константинопол. Вярно е, че в днешна Турция традиционната турска носия, фесът, е забранен, но тук е много на мода; образовани турци: адвокати, учители, лекари и др., всички носят фес, този отличителен знак на мохамеданите. Населението от българи, турци, арменци, татари, руснаци, евреи живее в отделни квартали...”

А в писмо от 29 март 1931 г. пасторът отразява любопитни сведения за нагласите на местните люде към промените в републиканска Турция:

„Този град има 25-28 хиляди жители. Най-много са турците, после българите, арменците, татарите, евреите, циганите. Най-известният мохамедански център на Балканите. Сред най-известните центрове за обучение на бъдещи свещенослужители в предишната Турция. Тук силата на исляма все още е непоклатима... Не са доволни от нововъведенията на Кемал паша. ² Всички са на страната на султана... Насилствените реформи на Кемал по отношение на религията направиха още по-фанатични ръководителите на мюсюлманските кръгове и те очакват освобождението, скърцайки със зъби. Накъде ще се обърнат нещата в Турция, днес още никой не може да каже.“ Или наблюдаването по време на тържество в Турското училище в Шумен през юли 1931 г.: „Имаше една песен, на която ме беше научила една учителка, завършила в Истанбул. Рефренът ѝ беше доста неприятен за присъстващите консервативни свещеници и господа, привърженици на султанта. „Няма султан, няма падишах, да живее джумхуриетът“, тоест републиката. Някои се усмихнаха, други се ядосаха.“

Унгарският мисионер посещава много селища в Шуменско и в Делиорман: Осмар, Троица, Мадара, Нови пазар, Буховци, Венец, Хитрино, Черна, Черенча,

2 – МУСТАФА КЕМАЛ АТАТЮРК

viselet, a fezt tilos, ami pedig itt javában divik; művelt törökök: ügyvédek, tanárok, orvosok stb. mind viselik még a fezt, a mohamedánoknak emez ismertető jelét. A lakosság bolgár, török, örmény, tatár, orosz, zsidó mind külön negyedben lakik...” (Döbrössy 2006:65-66).

Egy 1931. március 29-i levelében pedig a lelkész érdekes tanúságtétellel szolgál a helyi lakosok hozzáállásáról a köztársasági Törökországban lezajlott változásokkal kapcsolatban:

„...E városnak 25-28 ezer lakója van. Legtöbben a törökök vannak, aztán a bolgárok, örmények, tatárok, zsidók, cigányok. A Balkán leghíresebb mohamedán centruma. Tudós iskolája leendő papok számára egyike a régi Törökország leghíresebbjeinek. Az iszlám ereje itt még töretlen. (...) Kemál pása ¹ újításaival nincsenek megalégedve. Mind szultánpárti. (...) Kemál erőszakos reformjai a vallás tekintetében annál fanatikusabbá tették a mozlim-körök vezetőit, s fogcsikorgatva várják a szabadulást. Hogy merre fog elfordulni a helyzet Törökországban, azt ma még senki sem tudja megmondani.” (Döbrössy 2006:49). Vagy amit a sumeni török iskola ünnepségén figyelt meg 1931 júliusában: „Volt egy ének, melyet egy Isztambulban végzett tanítónő tanított be. A refrénje elég kellemetlen volt a jelenlévő maradi papokra és szultánpárti urakra. »Nincs szultán, nincs padisah, éljen a dsumhurijet«, azaz a köztársaság. Némelyek mosolyogtak a baklövésen, mások bosszankodtak.” (Döbrössy 2006:69).

A magyar misszionárius számos településre ellátogatott Sumen környékén és Deliormánban, mint: Oszmar, Troica, Madara, Novi Pazar, Buhovci, Venec, Hitрино, Cserna, Cserencsa, Szrednya, Csernoglavci stb. Hogy szót érthessen az egyszerű emberekkel és elbeszélgethessen velük a Koránról és az Evangéliumról, Döbrössy törökül tanult barátjánál, a helyi értelmiséghez tartozó Ömer efendinél. De a nyelv jó ismerete ahhoz is eszközül szolgált, hogy közelebről megismerje az embereket, értékrendjüket és világhoz való viszonyukat. Ehhez tartozik az általa gyakran említett közmondásokba foglalt népi bölcsesség is, mint például: „Evvel tám, szonra kelám” „Előbb az étel, aztán a szó”, azaz előbb egyél, aztán beszélj (Döbrössy 2006:94). Döbrössy sokszor hasonlítja össze a török nyelvet a magyarral, s felfedezi sajátos dallamát és gazdag kifejezőkészségét. Ez egyedi jelleget kölcsönöz leveleinek, melyeket török szavak és kifejezések színesítenek.

A magyar misszionárius írásai különös érdeklődésről tanúskodnak a helyi muzulmánok (törökök, pomákok, kizilbasok) életmódja, társadalmi, iskolai és vallási élete iránt, amit a szerző helyenként meglepő etnográfiai érzékkel és ügyességgel ábrázol. Ez az általa hátrahagyottaknak a Bulgária etnikai és vallási közösségeiről szóló, első kézből való tanúságtétel rangját kölcsönzi, méghozzá olyan időből, amikor a bolgár tudományban még épp csak éledezett az érdeklődés azok iránt. ²

1 – MUSZTAFА КЕМАЛ АТАТЮРК

2 – А SUMENI SZTILIJAN CSILINGIROV ekkor készít és publikál török szólás- és közmondásgyűjteményt.

Средня, Черноглавци и др. За да разговаря с обикновените хора и да беседва с тях върху Корана и Евангелието, Дьобрьоши учи турски език при Юмер ефенди – приятел и местен интелгент. Но доброто владее на езика е и средство по-близо да опознае хората, техните ценности и отношението им към света. Такава е и народната мъдрост, заключена в поговорки, които той многократно повтаря, като например: „Еввел таам, сонра келям“ („Evvel taam, sonra kelâm“)/ „Най-напред яденето, след това – думата“, т. е. първо яж, а после говори. Дьобрьоши често сравнява турския език с унгарския и открива специфичната му мелодика и изразно богатство. Това придава характерен облик на писмата му, изпъстрени с турски думи и изрази.

Записаното от унгарския мисионер разкрива по-специален интерес към бита, социалния, училищния и религиозния живот на местните мюсюлмани (турци, помаци, къзълбаши). На места това е пресъздадено с удивителен етнографски усет и вещина. Това придава на оставеното стойността на непосредствени свидетелства за културата на етническите и религиозните общности в България и то във време, когато интересът към тях в българската наука едва се пробужда.³

Запазени са ценни лични наблюдения, които открояват топосите на ежедневието в тогавашната българска провинция. Неповторима атмосфера отразяват описания като: „В дюкяна на татарския часовникар“; „Али уста, слепият мюзин и един шивашки чирак“ (1933); „Посещение в дома на един турски свещеник“ (1933/34); „Панаир“ (1935), „Хан“ (1938) и пр. Без да има художествени амбиции, Дьобрьоши регистрира уникални картини, образи и жестове от делника:

„Един турски селянин пали цигара. Все още с огниво и прахан, както и в стария свят е било обичай.“

„Малко кафене край голямата джамия. До прозореца, обърнал лице към светлината, седи с изгорени очи Хафъз, слепият мюзин. Свит в тайнствения полумрак на мястото се суети и кафеджията.“

„Турската чешма винаги тече... В градините блестят великоленни плодни дървета. Населението се изхранва с отглеждане на плодове. Някои ябълкови дървета носят хиляди годишно. В центъра на селото е месджидът, тоест джамията и училището. Поради липсата на минаре мюзинът по пет пъти на ден слави пророка от върха на огромна черница, където се качва със стълба.“

По-специално място е отредено на описанията на някои ритуали, празници и обичаи на местните хора. Дьобрьоши е впечатлен от любезността и сърдечността им и определя като „хубав обичай“ пожеланието „Христос Воскресе“ както и поздрава към госта на турски език „хош гелдин“/добре дошъл/. По-обстой-

³ – ТОГАВА ШУМЕНЕЦЪТ СТИЛИЯН ЧИЛИНГИРОВ започва да събира и публикува турски пословици (Чилингов 1922, 1923).

Értékes személyes megfigyelései alapján kirajzolódnak a korabeli bolgár vidék mindennapjainak toposzai. Megismételhetetlen hangulatot adnak vissza az olyan leírások, mint az *A tatár órásműhelyében* (127), *Ali uszta, a vak műezzin és egy szabólegény* (1933); *Látogatás egy török pap házában* (1933/34); *Panaír* (1935), *Hán* (1938) stb. Anélkül, hogy művészi babérokra törne, Döbrössy egyedi képeket, alakokat és mozzanatokot rögzít a mindennapokból:

„Egy török paraszt javában gyűjt rá a cigarettára. Még pedig taplóval és kovával, mint a régi világban is szokásban volt.“ (Döbrössy 2006:69).

„Kis kávéház a nagy mecset mentén. Az ablaknál, arcát a viláosság felé fordítva, kiégett szemekkel ül Háfuz, a vak műezzin. A helység titokzatos homályában meghúzódva szöszmötöl a kávé is.“ (Döbrössy 2006:133).

„A török kút mindig folyik (...). A kertekben nagyszerű gyümölcsfák pompáznak. A lakosság gyümölcsstermesztésből él. Némelyik almafa ezreket hoz évente. A falu közepén van a medzsid, azaz mecset és az iskola. A minaré hiányában a próféta dicsőségét egy hatalmas szederfa tetejéről hirdeti naponta ötször a műezzin, ahova létrán hág fel.“ (Döbrössy 2006:77).

Különleges helyet foglalnak el a helyiek egyes szertartásairól, ünnepeiről és szokásairól szóló leírások. Döbrössyre mély benyomást tesz nyájasságuk és szívéllyességük, és „szép szokásnak” nevezi a „Hrisztosz Voszkresze” köszöntést, valamint a török „hos geldint”, amivel a vendégeket üdvözlük (Döbrössy 2006:68, 77). Behatóbban ismerteti az iszlám vallási ünnepeit és szertartásait: a Ramazan és Kurbán bajramot, a mekkai zarándoklatot, a török esküvőt és temetkezési szokásokat. (Döbrössy 2006: 122–123, 208–210, 198–200, 135–138).

A magyar lelkészre mély benyomást tesz a keleti kultúrára jellemző érintkezési forma, a „muhabbet”, melyet a szó etimológiájával és jelentésével – szeretet, szerelem – kapcsol össze. Így ír:

„Ez a szép dallamos hangzású szó az arabból került át a török nyelvhasználatba. Alapjelentése: szeretet. Van azonban egy másik értelme is, mely sokkal gyakoribb és ismertebb, mint az első. A török ember a barátságos együttlétet is muhabbetnek nevezi. Az ilyen együttlét alapja és összetartó kapcsa a szeretet. Keleten van idő bőven, a munka nem sietős. A jó muzulmán mindig szívesen kap egy kis muhabbeten. Egy rekkenő augusztusi délután lassan ballagok Madara községből a híres »lovass« dombormű megtekintésére (...). Az útfélen izzadva dolgozik egy csoport török. Barátságos szelám kíséretében szívből könnyű munkát kívánok nekik. Valahány török, mind megáll és kezét turbánjához emelve, fogadja a köszöntést. Az egyik paraszt szóba ered velem, mivel jómagam is megálltam egy rövid lélegzetre. Lassan kíváncsiságból körülállnak a többiek is, míg aztán valaki azt nem indítványozza, hogy

ни са описанията на религиозните празници и практики според исляма: Рамазан и Курбан/Курбан байрам, поклоничество/хаджилък, турската сватба, погребални обичаи.

Унгарецът е впечатлен от характерната за ориенталската култура форма на общуване „мухабет“, която той свързва с етимологията на думата и значение-то ѝ – обич, любов. Той разказва:

„Тази красива мелодична дума е дошла от арабския и е влязла в употреба в турския език. Основното ѝ значение е обич. Но има и друг смисъл, който е много по-често срещан и по-познат, отколкото първият. Турците наричат мухабет и приятелския съвместен живот. Основата и обединяващата връзка на такъв съвместен живот е обичта. На изток има достатъчно време, работата не бърза. Добрият мюсюлманин винаги с удоволствие приема малък мухабет. В непоносимо горещ августовски следобед бавно вървя от село Мадара, за да разгледам прочутият релеф с „конника“... Край пътя работят група турци с пот на челото. Като ги приветствам приятелски със селям, от сърце им желая лека работа. Всичките турци се изправят и като вдигат ръце към чалмите си, приемат поздрава. Един от селяните ме заговаря, понеже и самият аз спрях, за да си поема дъх. Постепенно ни наобикалят с любопитство и останалите, докато някой не предложи да отидем под хладните дървета за малък „мухабет“. Там по-удобно може да се разпитва този „сладкодумен“ чужденец. Никой не гонеше земляците да работят, изглеждаха спокойни и се настаниха около мен. И ето го мухабетът.“

В общуванията си с градските жители и при пътуванията си из делиорманските села пастор Дьобрьоши се среща и разговаря с много хора, които представят етническото и религиозното многообразие на района. Това са: мюсюлмани и християни, турци и българи, къзълбаши, гагаузи, помаци, цигани. Сред тях са открити фигурите на интелегенти – богословът Ибрахим ефенди, учители, молли, ходжи, заможни люде и занаятчии, както и съвсем обикновени безименни събеседници. Неповторими картини и образи оставят опитите му да ограмоти теляците от градската баня, разговорите с Хафъз – слепия мюзин, слугата на сладкаря Ахмед ефенди, Балик „рибокия прислужник на кафеджията“, татарския майстор часовникар или Мустафа – помака от ислямското училище в Шумен, „продавача на халва с червена шапка“, когото Дьобрьоши почувствал като свой земляк във водовъртежа на големия град.

Не по-малък интерес представляват сведенията за жизнено и до днес мюсюлманско свещено място, известно като Баба Конду (1935):

„... тюрбето Баба конду... този свещен гроб има много по-голяма притегателна сила от другите. Намира се на едно възвишение между Ески Джумая и Османпазар, насред гъста дъбова гора.

ennyi erővel mehetnék ám a hűs fák alá egy kis »muhabbetet« csinálni. Ott kényelmesebben ki lehet kérdezni ezt a »jóbeszédű« idegen embert. Az atyafiakat senki sem hajtotta, úgy látszik, azért hát nyugodt lélekkel körém telepedtek, s máris kész volt a muhabbet.“ (Döbrössy 2006:159).

A városlakókkal való érintkezései és falusi utazásai során Döbrössy tiszteletes számos emberrel került kapcsolatba, akik a térség etnikai és vallási sokszínűségét képviselték: muzulmánokkal és keresztényekkel, törökökkel és bolgárokkel, kizilbasokkal, gagauzokkal, pomákokkal, cigányokkal. Ezek között értelmiségiek – Ibrahim efendi, tanítók, mollák, hodzsák, módos emberek és iparosok, valamint teljesen hétköznapi és névtelen beszélgetőtársak figurái egyaránt kirajzolódnak. Megismételhetetlen képeket és alakokat találunk arról szóló leírásában, hogyan próbálta megtanítani írni-olvasni a fürdőszolgákat a városi fürdőből, valamint beszélgetéseiben Háfuzzal, a vak müezzinnel, a cukrász Ahmed effendi szolgájával, Balikkal, „a kávé halszemű szolgájával“, a tájár órásmesterrel, Musztafával, a sumeni iszlám iskolában tanuló pomákkal, vagy éppen a „a törökméz piros sapkás árusával“, akit a nagyvárosi forgatagban Döbrössy szintén a földijének érzett.

Nem kevésbé érdekes, amit a Baba Kondu néven ismert, máig működő muzulmán szent helyről ír (1935):

„... Babakonu türbéjével kapcsolatban... ez a szentsír a többiekénél jóval nagyobb vonzóerőt gyakorol. Eszki-dzsumaja és Oszmanpazar között fekszik egy magaslaton, sűrű tölgyes közepén. A sírt nem veszi körül a szokások kolostor. Valószínűleg az évek során elpusztult, s nem építették újjá. Azt tartja a hagyomány, hogy Konijából (a kis-ázsiai Ikónum!) jöttek a »régijó világ« idején a szent férfiak. Az erdőben eltévelyedtek, s fáradtan, elcsigázva ezen a helyen szálltak meg. A sejk, a rend atyja, itt telepedett meg. Innen a neve, babakondu, vagyis az apó leszállott. A dervisek érkezésének csodálatos körülményeire nézve a nép még ma is regél egyet-mást. Elég az hozzá, hogy a dervis-baba sírjánál is vallásos kultusz alakult ki. Évente meghatározott napon áldozatot vágta a magaslaton. Egyik esztendőben azonban valamiképpen megfélekeztek fogadásukról. A baba erre bosszúból köesővel büntette a vidéket. A környék valóban tele van szórva kisebb-nagyobb kődarabokkal, maga a talaj is nagyon sziklás, terméketlen. Azóta minden évben a hidrellesz (tavaszi örömnep, a bolgárok Szent György napján) utáni hatodik pénteken messze földről is, de főleg a környező falvakból tömegesen összejön a nép, asszonyok, gyermekek és férfiak, hodzsák, dervisek, szegények, gazdagok, hogy kurbánt mutassanak be. Ez a nap éppen az aratás kezdetére esik. Jó időért és bereketért (áldásért) imádkoznak itt a buzgó muzulmánok. A százakra menő tömeg ellepi az erdőt, s a hegy tövében elterülő falut, ahol ilyenkor országos vásárt is tartanak. Az áldozati ünnep valóságos népünnepélyben végződik. Jellemző, hogy a bolgárok közül is részt vesznek a babonásabbak, mint általában szívesen

Гробът не е заобиколен от обичайния манастир. Вероятно с течение на времето е бил разрушен и не са го построили наново. Според традицията се смята, че в „доброто старо време“ светите мъже дошли от Коня (малоазиатския Икониум!). Изгубили се в гората и капнали от умора се установили на това място. Шейхът, бащата на ордена, се заселил тук. Оттук произлиза името му, Баба конду, тоест „бащата дойде“. И днес народът разказва легенди за чудните обстоятелства около пристигането на дервишите. Достатъчно е, че и на гроба на дервиш-баба се създали религиозен култ. В определен ден всяка година колели жертвено животно на възвишението. Обаче една година някак си забравили за обета си. Заради това баба наказал околността с каменен дъжд. Околността наистина е осеяна с големи и малки парчета камъни, самата почва също е каменеста, неплодна. Оттогава всяка година на шестия петък след хъдърлез (пролетен празник на радостта, за българите деня на свети Георги) и от далечни земи, но предимно от околните села народът се стича на тълпи, жени, деца и мъже, ходжи, дервиши, бедни, богати, за да направят курбан. Този ден се пада точно в началото на жътвата. Тук ревностните мюсюлмани се молят за хубаво време и бекет... Стотиците хора от множеството изпльват гората и селото в подножието на планината, където по това време организират и национален събор. Празникът на жертвоприношението завършва с истинско народно веселие. Характерно е, че по-суеверните от българите също участват, както обикновено българските селяни на драго сърце търсят и чудотворните доктори – ходжите. Ето резултатът от вековното съжителство.“

Записаното от унгареца отразява местни легенди, вярвания и религиозни практики, както и двубредния характер на свещеното място, посещавано както от мюсюлмани, така и от християни.

И ако привлечем съвременни понятия от етнографията и културната антропология, пастор Дьобрьоши провежда из делиорманските села истинско теренно проучване, като последователно прилага метода на т. нар. „вписано наблюдение“. Иначе казано, за да опознае по-пълноценно хората, той живее сред тях, разговаря на техния език, „потопя се“ в тяхната култура и така се превръща в един от тях. В своето общуване с местните мюсюлмани унгарецът до такава степен се сближава с тях, че те започват да го наричат „маджарския ходжа“. И, както сам той обобщава: „Неведнъж чувах турците да заявяват за мен, че не съм чужд, но бизим (наш).“

Нужно е да се изтъкне, че запазените документи представят личните впечатления на пастор Дьобрьоши и собствената му гледна точка към събития и явления от тогавашната българска действителност. Съвсем естествено понякога неговата позиция е субективна, съответстваща на образованието и на мисионерската му дейност и не отговаря напълно на установеното и възприетото от съ-

keresik fel a bolgár falusiak is a csodadoktor hodzsákat is. Íme az évszázados együttélés következménye.” (Döbrössy 2006:177-178).

A magyar hittérítő által írottak helyi legendákat, hiedelmeket és vallási gyakorlatokat, valamint a muzulmánok és keresztények által egyaránt látogatott szent hely ket-tős rítusú jellegét tükrözik.

S ha az etnográfia és kulturális antropológia modern fogalmaival kívánunk élni, Döbrössy tiszteletes Deliorman falvaiban valóságos terepmunkát végez, következetesen alkalmazva az ún. „résztvevő megfigyelés” módszerét. Más szavakkal: hogy minél teljes értékűbben megismerje az embereket, köztük él, a nyelvükön beszél, „megmerítkezik” a kultúrájukban, s ezáltal egygé válik közülük. A helyi muzulmánokkal való érintkezése során olyan közel kerül hozzájuk, hogy azok „magyar hodzsának” kezdi nevezni. S ahogy ő maga összefoglalja:

„Nem egyszer hallottam, amint rólam törökök kijelentették, hogy nem vagyok idegen, hanem bizim, azaz miközülünk való, olyan, mint mi.” (Döbrössy 2006:36).

Fontos kiemelnünk, hogy a fennmaradt dokumentumok Döbrössy tiszteletes személyes benyomásait és saját nézőpontját tükrözik a korabeli bolgár valóság eseményeivel és jelenségeivel kapcsolatban. Teljesen természetes, hogy pozíciója olykor szubjektív, befolyásolja neveltetése és misszionáriusi tevékenysége, s nem felel meg teljesen annak, amit a mai tudományosság megállapítottak és elfogadottak tekint. Példa erre, amikor Bulgáriáról alkotott fogalmát elsősorban az általa ismert régióra szűkíti le, vagy amikor a kereszténységből vett terminusokat („pap”, „kolostor”) alkalmaz az iszlám világ reáliáinak megjelölésére stb. Ez azonban a maga részéről nagyban hozzájárul az egyéni tanúságtétel megismételhetetlenségéhez és a szerzői stílus sajátos jellegéhez.

A bulgáriai „török misszió” komoly próbatételt jelentett a magyar hittérítő számára, de messze meghaladta eredeti vallásos dimenzióit. Miközben tántoríthatatlanul hű maradt keresztény misszionáriusi hivatásához, Döbrössy tiszteletes kulturális, népművelői és kutatói célokkal szélesítette ki és gazdagította tevékenységét. A köztársasági Törökországban nemrég kezdeményezett reformokkal tökéletes összhangban a latin ábécére oktatta a helyi muzulmánokat, s hozzájárult kulturális képzésükhöz és szellemi kibontakozásukhoz. Emellett levélhagyatéka értékes adatokat őriz Sumen környéke és Deliorman lakosságának életéről és kultúrájáról – e terület akkoriban sajátos kulturális perifériának számított, mely a központban bekövetkező változásokra sajátos reakciókat adott.

Sikeres volt-e Döbrössy tiszteletes „török missziója”? Végleges hazatérése után ő maga „látszólagos kudarcként” értékelte azt, elismerve, hogy inkább tudományos kutató tevékenységnek mondható, melynek során rendkívül hasznos tapasztalatra tett szert, sok mindent átért és tanult. Mai szemszögből ez az önértékelés helyesnek bizonyul, mivel az írásoknak köszönhetően a mai olvasó jobban megismerkedhet a korszakkal. De véleményem szerint még ennél is értékesebb az üzenet, melyet Döbrössy Lajos, az ember küld beszélgetőtársainak – felhívás a lelki emelkedettség és a magasabb életcélok felé irányuló törekvésre. Különös erővel jut ez kifejezésre 1932. szeptember 24-i levelében:

временната наука. Такова например е свеждането на представата за България най-вече до познавания от него район или привнасянето на термини от християнството („свещеник“, „монастир“) за обозначаване на реалии от света на исляма и др. От своя страна обаче това до голяма степен оформя неповторимостта на индивидуалното свидетелство и спецификата на авторския стил.

„Турската мисия“ в България е сериозно изпитание за унгарския проповедник, но тя далеч надхвърля първоначалните си религиозни измерения. Като неотклонно следва своето предопределение на християнски мисионер, пастор Дьобрьоши разширява и обогатява дейността си с културни, просветителски и с изследователски цели. Напълно в духа на неотдавна започналите реформи в републиканска Турция, той обучава на четмо и на латинско писмо местни мюсюлмани и спомага за тяхното културно образование и духовно израстване. Наред с това неговото епистолярно наследство съхранява ценни данни за живота и културата на населението от Шуменско и Делиорман – тогава особена културна периферия, която своеобразно отреагира на промените в центъра.

Дали е успешна „турската мисия“ на пастор Дьобрьоши? След своето окончателно завръщане той я оценява като „привиден провал“ и признава, че тя е била по-скоро научноизследователска дейност, по време на която той натрупва извънредно полезен опит, преживява и научава твърде много. Тази самооценка ще се окаже вярна от днешна позиция, тъй като благодарение на записаното съвременникът ни узнава повече за ония времена. Но особено ценно е, струва ми се, посланието, което човекът Лайош Дьобрьоши отправя към своите събеседници – призив за духовност и за следване на по-висши житейски стремежи. С особена сила той го заявява в писмо от 24 септември 1932 г.:

„Преди всичко искам да им служа с всички сили, искам да покажа, че се чувствам един от тях и че ги обичам. Не се стремя да постигна временни цели... Обичам ги и заради самите тях. Гледам на тях не само от позиция на мисионерството, тоест как да ги накарам най-бързо да преминат към нашата вяра... Движа се сред тях като човек, като брат, в добро и лошо, тоест в радост и мъка, но като човек, чието пребиваване и живот, слово и служба сред тях издъват, че има по-висши цели в живота и разполага с неизчерпаеми източници на сила.“

Такова послание в днешния материален свят придобива огромно значение.

ЛИТЕРАТУРА

Генов 2007: Генов, Р. *Срещи и взаимодействие на културите: американското мисионерско семейство Кларк и българската среда XIX-XX в.* // Годишник на Департамент „История“. Т. 2, 2007. (С. : Нов български университет, 2010), 140–178.
<http://ebox.nbu.bg/pro/3%20Rumen%20Genov%20+%20or.pdf>

„Én legelőször is szolgálni akarok nekik minden erőmmel, meg akarom mutatni, hogy egynek érzem magam velük és szeretem őket. Nem pillanatnyi eredményeket akarok elérni. (...) Őket magukat is szeretem. Nem csak misszionáriusi szempontból nézem őket, vagyis hogy hogyan téríthetném meg őket a leggyorsabban (...). Úgy járok köztük, mint ember, mint testvér, aki velük jóban-rosszban, illetőleg örömben-bánatban egy, de akinek köztük való járása és élete, beszéde és szolgálatai elárulják, hogy magasabb rendű életcéljai vannak, és kimeríthetetlen erőforrások állanak rendelkezésére.” (Döbrössy 2006:97-98).

Egy ilyen üzenet a mai anyagias világban óriási jelentőséggel bír.

Гюров 2001: Гюров, Ал. *Единадесетвековно българско присъствие в Унгария*. – Budapest: Főnix Bt (CODEX). Българско републиканско самоуправление.

Гюров 2003: Гюров, Ал. *Наследство на столетията. Следите на българите в унгарските земи*. – С. : Гутенберг.

Романски 1936: Романски Ст. „Феликс Каниц“ от Геза Фехер. *Вместо предговор*. // Фехер Г. Феликс Ф. Каниц – живот, пътувания и научно дело. – С. 1936: VII – XIX.

Стефанов 2004: Стефанов, П. *Американските мисионери в Шумен*. // Българо-американски културни и политически връзки през XIX – първата половина на XX в. Състав. Ив. Илчев и Пл. Митев. – С., 2004, 39–46.

Стоянов 1964: Стоянов, М. Начало на протестантската пропаганда в България. // Българска академия на науките. Известия на Института за история. Т. 14–15, 1964, 45–67.

Фехер 1936: Фехер Г. Феликс Ф. Каниц – живот, пътувания и научно дело. – С., 1936.

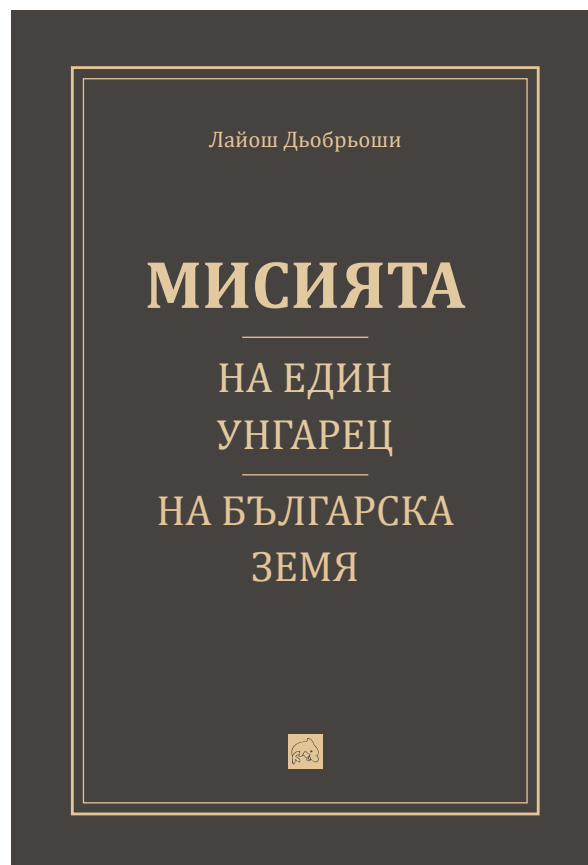
Чилингиров 1922: Чилингиров, Ст. *Турски пословици, поговорки и характерни изрази*. // Известия на Народният етнографски музей в София. Год. II. Кн. III и IV. – С. 1922, 157–171.

Чилингиров 1923: Чилингиров, Ст. *Турски пословици, поговорки и характерни изрази*. // Известия на Народният етнографски музей в София. Год. III. Кн. I и II. – С. 1923, 59–65.

Янкова 2011: Янкова, В. „Преводачи“ на култури. *Ищван Ечеди и неговите пътни бележки (1929 г.)*. // Преводът и унгарската култура. Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Институт за литература при БАН, Съюз на преводачите в България и Институт „Балаши“ (Будапеща). – София–Будапеща, Изд. „Лик издания (Изток–Запад)“, 2011, 39–52.

Döbrössy 2006: Döbrössy, Lajos. „Krisztusért járván követségben“. *Hét év a minárék tövében*. Pécel. 2006. 255 o.

ЛАЙОШ ДЪОБРЬОШИ
Мисията на един унгарец
на българска земя*

DÖBRÖSSY LAJOS
*Egy magyar misszionárius
bolgár földön**

ПИСМО НА РЕФОРМИСТКИЯ МИСИОНЕР ПАСТОР ЛАЙОШ ДЪОБРЬОШИ

Шумен, 29 март 1931 г.

Първо ще напиша за самия Шумен. Този град има 25-28 хиляди жители. Най-много са турците, после българите, арменците, татарите, евреите, циганите. Най-известният мохамедански център на Балканите. Сред най-известните центрове за обучение на бъдещи свещенослужители в предишната Турция. Тук силата на исляма все още е непоклатима. Общото ми впечатление е, че грешат онези, които си въобразяват, че ислямската религия умира и че след лесна битка е достатъчно само да нанесем съкрушителния удар. Познавам един учител на име Мустафа Рашид ефенди, човек с европейско образование, чиято цел в живота е да бъде мохамедански мисионер сред християни в Берлин. Не са доволни от нововъведенията на Кемал паша. Всички са на страната на султана. Трябва да се подготвим за жестока битка, също и в Турция, където според някои продават джамиите, защото стоят празни. Дълбоко грешат. Насилствените реформи на Кемал по отношение на религията направиха още по-фанатични ръководителите на мюсюлманските кръгове и те очакват освобождението, скърцайки със зъби. Накъде ще се обърнат нещата в Турция, днес още никой не може да каже.

24 Що се отнася до мисълта за унгарско-турското братство, то във всяко отношение изглежда обещаващо за мисионерската работа. Вече се запознах и се сприятелих с мнозина от първенците сред тукашните турци. Няма търпение да научим турски. Искат да основат турско-унгарско научно дружество, където да обсъждаме история, етнография от гледна точка на религията и да популяризираме великата мисъл за унгарско-турското братство. Тук може да се създаде подходяща почва и за мисионерската работа. Разбира се, само по себе си това още не е така. Има и привърженици на скаутското дело. Трябва да го развиваме с пълна сила. Защото 12-13-годишните момчета, които се присъединяват към скаутските организации, когато пораснат гледат по друг начин на живота. У тях има огромно желание за напредък.

Учителят ми по турски е директорът на турската прогимназия. Начетен човек от глава до пети. Но знае, че турският народ стига до истината не по пътя на Кемал. Освободил се е обаче от оковите на исляма. Знае, че ислямът е прът в колелото на развитието на турския народ. Изтънчен, мълчалив, чувствителен човек. Често разговаряме за Исус. Разбира се, още не мога да изразявам всичко на турски...

Ако е рекъл Господ, през лятото ще участвам в разкопките заедно с професор Фехер. Той ще ме въведе в тайните на етнографията, за да мога по-късно самостоятелно да изследвам последователите на т. нар. секта на *къзълбашиите*¹; в Делиорман към тях принадлежат безброй села...

(„Хайнал“), 1931/5-6

DÖBRÖSSY LAJOS REFORMÁTUS MISSZIÓI LELKÉSZ LEVELE

Sumen, 1931. március 29.

Először magáról Sumenről írok. E városnak huszonöt-huszonnyolcezer lakosa van. Legtöbben a törökök vannak, aztán a bolgárok, örmények, tatárok, zsidók, cigányok. A Balkán leghíresebb mohamedán centruma. Tudós iskolája leendő papok számára egyike a régi Törökország leghíresebbjeinek. Az iszlám ereje itt még töretlen. Általában az a benyomásom, hogy tévednek azok, akik azt hiszik, hogy az iszlám vallása haldoklik, s nekünk könnyű harc után szinte csak a kegyelemdőfést kell megadnunk. Ismerek egy Musztafa Resid efendi nevű tanítót, európai műveltségű embert, akinek az az életcélja, hogy Berlinben mohamedán misszionárius legyen a keresztények között. Kemál pasa újításával nincsenek megelégedve. Mind szultánpárti. Kemény harcra kell felkészülnünk, még Törökországban is, ahol egyesek szerint a mecseteket eladják, mert üresen állnak. Súlyos tévedés. Kemál erőszakos reformjai a vallás tekintetében annál fanatikussabbá tették a mozlim-körök vezetőit, s fogcsikorgatva várják a szabadulást. Hogy merre fog elfordulni a helyzet Törökországban, azt ma még senki sem tudja megmondani. Ami a magyar-török testvériség gondolatát illeti, ez minden tekintetben előnyösnek érkezik a missziói munka számára. Az itteni törökök vezéreiből igen sokkal megismerkedtem és megbarátkoztam már. Alig várják, hogy tudjunk törökül. Török-magyar tudományos egyesületet akarnak szervezni, ahol a história, etnográfia, vallás szempontjából, kölcsönösen meg lehetne tárgyalni, és aprópénzzé váltani a magyar-török testvériség nagy gondolatát. Itt kellő miliót lehetne teremteni a missziói munka számára is. Persze ez önmagában még nem az. Ugyancsak vannak barátai a cserkészszemlének is. Teljes erővel ennek kellene nekifeküdni. Mert azok a 12-13 éves fiúk, akik cserkésznevelésben részesülnek, felnőtt korukban másképpen ítélik meg az életet. A vágy igen nagy bennük a haladás után.

Török tanítóm a török progimnázium igazgatója. Tetőtől talpig művelt ember. De tudja, hogy a török nép nem Kemál útján jut el az igazsághoz. De megszabadult az iszlám bilincseitől is. Tudja, hogy az iszlám akasztotta meg a török nép fejlődésének kerékét. Finom, csendes, érzékeny lelkű ember. Sokszor beszélünk Jézusról. Persze én még nem tudom magam kifejezni mindenben. (...)

Ha az Úr akarja, a nyáron Fehér professzor úrral részt veszek az ásatásokban. Ő bevezet az etnográfia titkaiba, hogy később önállóan tudjak kutatni az ún. *kizilbas*¹ szekta hívei között; Deli-Ormánban számtalan falu tartozik hozzájuk. (...)

Hajnal, 1931/5-6

1 – A KIZILBASOK a Horászán tartományban élt, siita iszlám hitre tért félnomád törzsek utódai. Megnevezésük ahhoz a hagyományhoz kapcsolódik, amely szerint a sejk híveinek tizenkét vörös szalagot kell hordaniuk a turbánjukon (kizilbaşlar – „vörösfejűek”). A 19. sz.-ban a kizilbasokat az Oszmán Birodalomban alevitáknak, azaz Ali (Ali ibn Abi Tálib kalifa, Mohamed unokafivére és veje, az ő alakjához kötődik az iszlám siita irányzatának létrejötté) utódainak neveztek. Bulgáriában a kizilbasok elsősorban „aliánusokként” ismertek, e név azonban máshol nem fordul elő, és nem magától a közösségtől ered. Kizilbas közösségek Bulgáriában elsősorban északkeleten, illetve a Rodope keleti részén élnek, és két fő csoportra oszthatók: a bektaszizmus és a babaizmus (baba iszlám) híveire.

Шумен, 27 април 1931 г.

Малцина познават Шумен, затова е необходимо да го представя на скъпите си събрата с няколко изречения. Нас, унгарците ни задължава и почитанието да опознаем и да обикнем този град, понеже тук нашият предшественик Кошут е прекарал първите горчиви месеци от заточението си. И днес стои къщата, в която е живял, дори сред старите турци и българи се намират такива, които си спомнят за великия унгарски заточеник от младежките си години. За турското население Шумен е също такова почитано място, с което стотици нишки от турската история свързват всеки истински патриот. В този град е роден най-големият поет на турската нация, Шинаси¹. Баща му е погребан тук в градината на Дервишкия манастир². Гроба му често посещават не само местните, но и турците от голяма Турция.

Градът е разположен в дълбока долина; от всички страни го ображдат планини. Климатът му е умерен, но не е здравословен. Няма канализация, което означава, че тифът се шири сред жителите на града. Водопроводната му система е първоначално застроена и недостатъчна, затова по-голямата част от града все още ходи за вода на старите турски чешми, които са чисти (турчинът се мие по пет пъти на ден, домът му е чист; според религията му винаги трябва да използва само течаща вода, затова чешмите винаги работят), но понеже водата е варовита, не може да се пие. И ние носим необходимата вода от съседната улица, защото нямаме водопровод. Стилът на постройките, с изключение на няколко, е източен. Тесни улици, малки къщи, цяла армия от *минарета* му придават неподправен източен колорит. Из улиците неотменно множество кучета; те са „органите на обществената чистота“, които постоянно се грижат за почистването на отпадъците и на други неща, които попадат на улицата. Турски селяни с огромни чалми на главите си, забулени жени, пазари на открито, крещящи улични продавачи се грижат хората от запад да се чувстват като в Константинопол.

1 – КЪЗЪЛБАШИТЕ произхождат от тюркски полуномадски племена, населявали областта Хорасан, които възприемат шиитския ислям. Името им се свързва с обичай, според който привържениците на шейха носят на чалмите си по дванадесет червени ленти, поради което били наречени къзълбашу (*kızılbaşlar* – червеноглави). През XIX в. къзълбашите в Османската империя са наречени алеви (*alevi*), т. е. потомци на Али (хазрети Али ибн Абу Талиб, братовчед и зет на пророка Мохамед, с когото се свързва зараждането на шиизма в исляма). В България къзълбашите са известни предимно с названието алиани, което не се среща другаде и не произлиза от самата общност. Къзълбашки общности у нас населяват най-вече Североизточна България и Източните Родопи и са представени от две основни групи: изповядващи бекташизъм и изповядващи бабаизъм (баба ислям).

2 – АВТОРЪТ ИМА ПРЕДВИД Ибрахим Шинаси (1826–1871) – виден публицист, поет и драматург в Османска Турция, основоположник на литературата на Танзимата (период на обществени реформи), защитник на идеите за проевропейска ориентация на Империята. Той е роден в Истанбул, а баща му, Мехмед Ага бил артилерист, който загинал в битка край Шумен през 1828 г. Авторът регистрира сведения за поклонение пред неговия гроб.

3 – „ДЕРВИШКИЯТ МАНАСТИР“ най-вероятно е мекето Гелбери султан, намиращо се в Теке махала в западната част на града, под Шуменското плато и средновековната крепост. Запазени са надгробни плочи от гвора на мекето, най-многобройните от които са от 70-те години на XIX в.

Sumen, 1931. április 27.

Sumen városa sokak előtt nem ismeretes, azért szükséges, hogy néhány mondattal kedves testvéreim szeme elé állítsam. Bennünket, magyarokat a kegyelet is kötelez arra, hogy ezt a várost megismerjük és megszeressük, hiszen Kossuth apánk itt töltötte száműzetésének első keserű hónapjait. A ház még ma is áll, amelyben lakott, sőt az öreg törökök és bolgárok között vannak olyanok, akik emlékeznek fiatal korukból a nagy magyar száműzöttre. A törökségnek ugyanilyen kegyeletes helye Sumen városa, ahova a török történelemnek sok száz szála fűz minden igaz hazafit. A török nemzet legnagyobb költőjének, Szinászinak² szülőhelye ez a város. Apja itt van eltemetve a derviskolostor³ kertjében. Sirját gyakran látogatják nemcsak az itteni, hanem a nagy-törökországi törökök is.

A város mély völgyben fekszik; minden oldalról hegyek veszik körül. Klímája mérsékelt ugyan, de nem egészséges. Csatornái nincsenek, ami azt jelenti, hogy a tífusz nagy hatalma van a város lakosai között. Vívezetéke kezdetleges és kevés, úgyhogy a város legnagyobb része még mindig a régi török kutakra jár vízért, amelyek ugyan tiszták (a török naponta ötször mosdik, lakása tiszta; vallása szerint mindig csak folyóvizet szabad használnia, azért a kutak mindig üzemben vannak), de mésztartalmuk miatt nem igen ihatók. Mi is a szomszéd utcából hordjuk a szükséges vizet, mert vezetékünk nincs. Az építkezés, néhány épület kivéve, keleties. Szűk utcák, kis házak, egész sereg minare hamisítatlan keleties színt kölcsönöznek neki. Szűk utcák, az utcákon az elmaradhatatlan kutyasereg; ők a keleti városok jellegzetes „köztisztasági közegei”, akik állandóan gondoskodnak arról, hogy a hulladék és egyéb utcára került holmi eltakaríttassék. Török parasztok hatalmas turbánnal a fejükön, lefátyolozott asszonyok, nyitott bazárok, ordító utcai árusok gondoskodnak arról, hogy a nyugati ember akár Konstantinápolyban érezze magát. Igaz, hogy a mai Törökországban a hagyományos török viselet, a fez tilos, ami pedig itt javában dívik; művelt törökök: ügyvédek, tanárok, orvosok stb. mind viselik még a fezt, a mohamedánoknak emez ismertető jelét. A lakosság bolgár, török, örmény, tatár, orosz, zsidó mind külön negyedben lakik. Ezek közül legtöbb a török. Természetesen a bolgárok mellett ma már háttérbe szorulnak. A város jellegét azonban még mindig ők adják meg. Sajnos, nagy mértékben pusztít köztük a tüdővész, amit a rossz lakásviszonyok, az egészségtelen klíma (rengeteg a por; nyáron, ha egy kis szél kerekedik, a környező hegytetőkről megfigyelhető, hogy a felkavart por mintegy füstfelleg takarja el a várost), a tudatlanság mind elősegítenek. De európaiak is szenvednek emiatt eleget. Dolgozott itt egy német diakonissza néhány esz-

2 – A SZERZŐ E NÉV ALATT ALATT İbrahim Şinasi (1826–1871), az Oszmán Törökország jeles publicistáját, költőjét és drámaíróját érti, aki a Tanzimat (a társadalmi reformok időszaka) irodalmának megalapozója és a Birodalom Európá-párti orientációja eszméjének védelmezője volt. Ő maga Isztambulban született, de apja, Mehmed Aga tüzértisztként csatában esett el Sumen közelében 1828-ban. Az író által említett látogatók az ő sirját keresték fel.

3 – A „DERVİSKOLOSTOR” VALÓSZÍNŰLEG a Gelberi szultán tekke, mely a Tekke mahalában, a város nyugati részén található, a Sumeni-fennsík és a középkori vár alatt. A tekke udvarán számos sírkő maradt fenn, melyek legtöbbje a 19. sz. 70-es éveire tehető.

Вярно е, че в днешна Турция традиционната турска носия, *фесът*, е забранен, но тук е много на мода; образовани турци: адвокати, учители, лекари и др., всички носят *фес*, този отличителен знак на мохамеданите. Населението от българи, турци, арменци, татари, руснаци, евреи живее в отделни квартали. От тях най-много са турците. Естествено, покрай българите днес те вече намаляват. Но все още те придават облика на града. За съжаление мнозина от тях умират от туберкулоза, за която допринасят лошите битови условия, нездравословният климат (страшно много прах; през лятото, дори ако се извие лек вятър, от околните хълмове се вижда как вдигнатият прах като димен облак покрива града), невежеството. Но от това доста страдат и европейците. Няколко години тук работи една германска дякониса и се завърна в Германия с неизлечима туберкулоза. Наистина, когато дошла тук, вече имала леко възпаление на горните дихателни пътища, значи не е била напълно здрава.

Шумен е Дебрецен на българските турци.⁴ В стари времена тук било най-известното мохамеданско богословско училище в цялата турска империя. Макар че днес значението на училището е намаляло, все пак броят на бъдещите свещенослужители достига 250. В тези примитивни битови условия учат по 10-12 години под ръководството на образовани учители. Предварителното им образование е различно. Някои не знаят друго освен да четат и пишат, но някои са завършили прогимназия, а други са дори с висше образование.

Какво може да се каже за тях от религиозна гледна точка се вижда от следния случай. Един следобед седях в турския читателски кръжок, разговарях с няколко учители. През това време на масата ни се настанява един едър, добре облечен господин с *фес*. Забелязва заваления ми говор, пита ме дали знам немски. Когато отговорих положително, на чист немски език ми разказа, че по време на световната война бил майор в турската войска; бил разпределен в немски отреди, там научил немски. Понастоящем е учител по аритметика и физика в турската прогимназия. Пита ме какво ме води тук. Казвам му, че сега уча турски, за да бъда мисионер сред сънародниците му. В отговор отбеляза, че и той е подготвен за *ходжа*⁵, сега продължава образованието си в тукашната висша школа. Час и половина разговаряхме за Евангелието, за Корана и по други въпроси. Междуременно сподели, че скоро, когато завърши обучението си, и той ще стане мисионер в Берлин, сред християните. Изненадах се. Толкова голяма сила ли има ислямът? Сетих се, че у нас предсказват близката смърт на исляма, докато в чужбина се доказва тъкмо обратното. Това каза не някакъв полуграмотен, фанатизиран *ходжа*, а способен мъж с европейско образование, говорещ гладко немски, арабски, който ще напусне тукашната си служба, за да проповядва истините на Корана и Мохамед сред неверниците „християни“. Същевременно от страна на християнството не се случва почти нищо в интерес на мохамеданската мисия. В Африка, Индия, Китай ислямът се разпространява с огромни крачки. В Англия

4 – СРАВНЕНИЕТО СЕ ОТНАСЯ до мястото на унгарския град Дебрецен като център на Реформацията, отразен и в популярното му определяне като „калвинистки Рим“.

5 – ХОДЖА – мюсюлманско гуховно лице (свещеник); учител, преподавател; наставник.

tendeig, az is gyógyíthatatlan tüdőbajjal tért vissza Németországba. Igaz, hogy mikor idejött, csekély tüdőcsúcshurutja volt már, tehát nem volt teljesen egészséges.

Sumen a bulgáriai törökök Debrecenje.⁴ A régi világban az egész török birodalom egyik leghíresebb mohamedán iskolája itt működött. Ha ma már csappant is az iskola jelentősége, még mindig 250 főre tehető a leendő papok száma. Ezek primitív életviszonyok között 10-12 évig tanulnak művelt tanárok vezetése alatt. Előképzettségük különböző. Vannak, akik írni-olvasáson kívül mást nem tudnak, de vannak progimnáziumot végzetek, sőt diplomás emberek is közöttük.

Hogy vallási szempontból hogyan ítélemdők meg, azt megvilágítja a következő eset. Egy délután a török olvasóköriben üldögélvén, néhány tanítóval beszélgettem. Közben letelepszik az asztalunkhoz egy hatalmas termetű, jól öltözött, fezes úriember. Tört beszédemre felfigyel, megkérdi, tudok-e németül. Mikor igennel feleltem, tiszta német nyelven elmesélte, hogy a világháború alatt őrnagy volt a török hadseregben; német csapatokhoz volt beosztva, ott tanult meg németül. Jelenleg számtan–fizika tanár a török progimnáziumban. Megkérdi, hogy én mi járatban vagyok. Elmondom, hogy most éppen törökül tanulok, hogy misszionárius lehessek honfitársai között. Erre megjegyezte, hogy ő is képzett *hodzsa*,⁵ jelenleg még tovább képzi magát az itteni főiskolán. Másfél óráig beszélgettünk az Evangéliumról, a Koránról, és egyéb kérdésekről. Közben elárulta, hogy nemsokára, ha tanulmányait befejezte, ő is misszionárius lesz Berlinben, keresztyének között. Megdöbbsentem. Hát ekkora hatalma van még az iszlámnak? Eszembe jutott, hogy otthon az iszlám közeli halálát jósolgatják, míg kint éppen az ellenkezője bizonyul igaznak. S hozzá még nem egy félművelt, fanatikus *hodzsa* mondta ezt, hanem európai műveltséggel rendelkező, németül, arabul folyékonyan beszélő tehetséges férfiú, aki itt hagyja állását, hogy Berlinben a Korán és Mohamed igazságát hirdesse az Isten nélküli „keresztyéneknek”. Ugyanakkor a keresztyénség részéről alig történik valami a mohamedán misszió érdekében. Afrikában, Indiában, Kínában hatalmas lépésekkel terjed az iszlám. Angliában teológiai főiskolája van a mohamedánoknak! A keresztyének pedig azt hiszik, hogy nemsokára eljő az óra, amikor lezárul az iszlám története. A testvér török nép még ennek a vallásnak a gyermeke. S ha felismerte már sok hibáját, az atyák vallását mélyen féltő, aggódó szeretettel veszi körül. Kemál pasa uralma alatt talán meggyengült külső hatalma, talán eltűnt a fez, de nehogy ebből arra következtessünk, hogy meghalt a mohamedán hit! Sőt! Az elnyomatás és az üldöztetés – tudjuk jól – a ragaszkodásnak és a fanatizmusnak a melegágya, tűzfészke. Nem tudjuk, hová jut Törökország Kemál pasa uralma alatt, de biztos, hogy a mohamedán vallás kihalásáról még korai beszélni. Az itteni törökök között egy sincs Kemál pártján. Még a műveltek között sem. Az „igazhívők” büszkesége árad az emberekből, mihelyt vallási kérdéssről kerül szó. Amúgy mind kedves és figyelmes emberek. Engem mind ismernek már, mert az első perctől kezdve közéjük mentem, és megismerkedte velük. Török nyelvmesterem, aki gimnáziumi tanár, megismertetett a vezető törökökkel csaknem kivétel nélkül. (...)

4 – AZ ÖSSZEHASONLÍTÁS a Debrecen által reformációs központként betöltött szerepre vonatkozik, mely népszerű megnevezésében („kálvinista Róma”) is megnyilvánul.

5 – HODZSA – muzulmán egyházi személy (pap); tanár, tanító; vezető.

мохамеданите имат и висше богословско училище! А пък християните си мислят, че скоро ще настъпи последният час на ислямската история. Турският народ все още е дете на тази религия. А когато признава вече многото си грешки, го обгръща съкровено пазещата религията на предците трепетна обич. По време на управлението на Кемал паша външната ѝ власт навярно е отслабнала, навярно *фесът* е изчезнал, но да не си правим изводите, че мохамеданската религия е мъртва! Напротив! Подтискането и преследването – знаем добре – са топло гнездо за привързаността и фанатизма. Не знаем докъде ще стигне Турция под управлението на Кемал паша, но е сигурно, че още е рано да се говори за отмиране на мохамеданската вяра. Нито един от тукашните турци не е на страната на Кемал паша. Дори образованите. Гордостта на „правоверните“ бликва от хората, щом се спомене някой религиозен въпрос. И така всичките са мили и внимателни хора. Всичките вече ме познават, защото от първата минута отидох и се запознах с тях. Преподавателят ми по турски, който е учител в гимназията, ме запозна с турските първенци почти без изключение.....

...Православните българи имат един хубав обичай. От сутринта на Великден в продължение на четиридесет дни се поздравяват така: „Христос възкресе!“ И отговорът е: „Наистина възкресе.“ Нашата вяра, целият ни живот, работата на мисията ни се основават на това убеждение. В *негово име* работим тук. Нека Господ да позволи и братята у нас да се молят за нас с такова убеждение.

„Хайнал“, 1931/9

МУХАБЕТ

Тази красива мелодична дума е дошла от арабския и е влязла в употреба в турския език. Основното ѝ значение е обич. Но има и друг смисъл, който е много по-често срещан и по-познат, отколкото първият. Турците наричат мухабет и приятелския съвместен живот. Основата и обединяващата връзка на такъв съвместен живот е обичта. На изток има достатъчно време, работата не бърза. Добрият мюсюлманин винаги с удоволствие приема малък мухабет. В непоносимо горещ августовски следобед бавно вървя от село Мадара, за да разгледам прочутият релеф с „конника“, който е издълбан в скала на двестаметрова височина и повече от хиляда години възвестява славата на прабългарите и който нашият учен сънародник и събрат по религия професор Фехер показва на света, но същевременно и на българската нация. Край пътя работят група турци с пот на челото. Като ги приветствам приятелски със селям, от сърце им желая лека работа. Всичките турци се изправят и като вдигат ръце към чалмите си, приемат поздрав. Един от селяните ме заговаря, понеже и самият аз спрях, за да си поема дъх. Постепенно ни наобикалят с любопитство и останалите, докато някой не предложи да отидем под хладните дървета за малък „мухабет“. Там по-удобно може да се разпитва този „сладкодумен“ чужденец. Никой не гонеше земляците да работят, изглеждаха спокойни и се настаняха около мен. И ето го мухабетът.

Van a görögkeleti bolgároknak egy szép szokásuk. Húsvét hajnalától kezdve negyven napig így köszöntik egymást az emberek: „Chrisztosz vaz krasza.” A mi hitünk, egész életünk, missziós munkánk is ezen a meggyőződésen alapszik. Mi ebben a bizonyosságban dolgozunk itt. Adja az Úr, hogy az otthoni testvérek is ebben a bizonyosságban imádkozzanak értünk.

Hajnal 1931/9

MUHABBET

Ez a szép dallamos hangzású szó az arabból került át a török nyelvhasználatba. Alapjelentése: szeretet. Van azonban egy másik értelme is, mely sokkal gyakoribb és ismeretebb, mint az első. A török ember a barátságos együttlétet is muhabbetnek nevezi. Az ilyen együttlét alapja és összetartó kapcsa a szeretet. Keleten van idő bőven, a munka nem sietős. A jó muzulmán mindig szívesen kap egy kis muhabbeten. Egy rekkenő augusztusi délután lassan ballagok Madara községből a híres „lovass” dombormű megtekintésére, mely kétszáz méter magas sziklafalba vájva több mint ezer éve hirdeti az ösbolgárok dicsőségét, s melyet tudós hazánkfia és hittestvérünk, Fehér professzor ismeretett meg a világgal, de magával a bolgár nemzettel is. Az útfélen izzadva dolgozik egy csoport török. Barátságos *szelám* kíséretében szívből könnyű munkát kívánok nekik. Valahány török, mind megáll és kezét turbánjához emelve, fogadja a köszöntést. Az egyik paraszt szóba ered velem, mivel jómagam is megálltam egy rövid lélegzetre. Lassan kíváncsiságból körülállnak a többiek is, míg aztán valaki azt nem indítványozza, hogy ennyi erővel mehetnénk ám a hús fák alá egy kis „muhabbetet” csinálni. Ott kényelmesebben ki lehet kérdezni ezt a „jóbeszédű” idegen embert. Az atyafiakat senki sem hajtotta, úgy látszik, azért hát nyugodt lélekkel körém telepedtek, s máris kész volt a muhabbet.

Ott vannak aztán a kávéházak. Persze nem szabad itt valami tükörablakos fényes helyiséget elképzelni. Csak afféle egyszerű gyékényes hely ez, ahol az egyik sarokban fő a kávé, míg a fal mellett húzódó padokon ülnek a vendég urak. Magától értetődik, hogy a kávéházban is nagyszerű muhabbet esik. Hiszen a kávéházba járó embernek különösen sok ideje van. Márpedig az igazi muhabbethez idő és nyugalom szükségeltetik. A jelenlevők közül csak egy viszi a szót. A többi néha szól bele egy-egy megfontolt szót. A török ember nem vág egymás szavába. Különösen idegen ember előtt nagyon tisztességtudó és udvarias. Annak minden szavát lesi. Élvezet neki elmagyarázni valamit.

Református Élet, 1934. június 2.

Освен това има и кафенета. Разбира се, не трябва да си представяме някакво място с блестящи огледални прозорци. Това е просто място с рогозки, в единия ъгъл на което се вари кафето, докато на пейките край стената седят гостите. От само себе си се разбира, че и в кафенето става прекрасен мухабет. Понеже хората, които идват в кафенето, имат особено много време. А за истинския мухабет трябва време и спокойствие. Само един от присъстващите взема думата. Другите от време на време се обаждат с по някоя обмислена забележка. Турчинът не прекъсва другия, когато говори. Особено пред чужди хора е много почтителен и любезен. Следи всяка тяхна дума. За него е удоволствие да им обясни нещо.

„Реформистки живот“, 2 юни 1934

ВАРНА

Миналата година с бляскави празненства откриха онзи паметник, който българите издигнаха по случай петстотингодишнината от съдбоносната варненска битка. На паметника е и унгарският герб. На това празненство много пъти бяха споменавани нашите Янош Хуняди и крал Владислав. Българската поща пусна в обращение и марка с портретите на тези двама велики хора. Варненската битка решила съдбата на целия Балкански полуостров. И България смята това събитие за начало на падането си под турско робство. Почти половин хилядолетие някогашното могъщо царство било едно от владенията на турската империя и едва през седемдесетте години на миналия век се освободило с руска помощ, за да достигне страните с по-щастлива съдба през следващите 50 години.

В годината на освобождението с изключение на три-четири къщи Варна била град, населяван от турци. През следващите десетилетия обаче доста голяма част от турците били изгласкани на заден план. Една от причините за това била, че плодородната Добруджа непрестанно заливала целия свят с българските стопански продукти и така Варна се развила като оживен пристанищен град, където търговия, индустрия и култура намерили съответната материална база. А другата причина е, че водещата прослойка на турското население емигрирала от другата страна на морето, тоест в Истанбул, като отстъпила мястото си на бурно развиващото се и увеличаващо се българско население. В днешна Варна турският квартал е само спомен от миналото, скромно оттеглящ се зад огромните палати, училища, складове и фабрики на един жив модерен пристанищен град с европейско движение.

Увлечени от течението на модерния живот, турците също се промениха бързо. На мястото на спокойното темпо на стария колоритен живот дойде приспособяването към новите условия. В областта на индустрията и търговията играеше роля класата на турските *еснафи*, на заможните майстори и търговци. В езиково отношение турците също дълго време запазиха водещата си роля. Преди световната война езикът на улицата и на търговията без изключение беше тур-

VÁRNA

A múlt esztendőben fényes ünnepek közepette avatták fel azt a hatalmas emlékművet, melyet a bolgárság a végzetes várnai csata félezredes évfordulójára emelt. Az emlékművön ott van a magyar címer is. Hunyadi Jánosunkról és Ulászló királyunkról sok szó esett ezen az ünnepségen. A bolgár posta még bélyeget is bocsátott ki e két nagy ember képével. A várnai csatában dőlt el az egész Balkán-félsziget sorsa. Bulgária is ettől az eseménytől számítja török rabigába jutását. Közel félezer éven át a török birodalom egyik tartománya volt a hajdan hatalmas cárság, s csak a múlt század hetvenes éveiben szabadult fel orosz segítséggel, hogy aztán 50 év alatt utolérje a nálánál szerencsésebb helyzetben lévő országokat.

A felszabadulás évében Várna három-négy ház kivételével törököktől lakott város volt. A következő évtizedekben azonban a törökség meglehetősen háttérbe szorult. Ennek egyik oka az volt, hogy a termékeny Dobrudzsa szüntelenül ontotta a világ minden részébe a bolgár gazdasági termékeket, s Várna ezáltal forgalmas kikötővárossá fejlődött, ahol kereskedelem, ipar és kultúra megfelelő anyagi alapra talált. A másik oka pedig az, hogy a törökség vezetőrétege a tenger túlsó oldalára, vagyis Isztambulba vándorolt ki, átengedve helyét a rohamosan fejlődő és gyarapodó bolgárságnak. A mai Várnában a török negyed egy élénk európai forgalmú kikötőváros hatalmas palotái, iskolái, raktárai és gyárai mögött szerényen meghúzódó múltbéli emlék csupán.

A törökség is belekerülvén a modern élet sodrába, hamarosan megváltozott. A régi színes élet, a nyugalmas keleti tempó helyébe az új viszonyokhoz való alkalmazkodás lépett. Az ipar és a kereskedelem terén szerepet játszott a török *esznáf*-osztály, a magát jól bíró mesterember és kereskedő. A nyelv tekintetében is sokáig megtartotta vezető szerepét a törökség. A világháború előtt az utca és az üzlet nyelve kivétel nélkül a török volt. A török nyelvet anyanyelvükként használták a *gagauzok* is, akik állítólag a török fajhoz tartoznak, de vallásukat, a görögkeleti ortodox hitvallást megőrizték az oszmánság uralma alatt is. Ma már a *gagauzok* is bolgáruul beszélnek, bár nyugodtan és biztosan kérdezősködhethet náluk az ember törökül is, mert még tudnak. A török nem hiába volt századokon át az urak nyelve, mert még ma is szinte a jó modorhoz tartozik, hogy maguk a bolgárok is számtalan török kifejezést és szólás-mondást használjanak beszédükben. Az egyik protestáns lelkész mondotta, hogy bár ő nem tud törökül, a várnaiak kedvéért sokszor kénytelen török kifejezést használni, mert annak zamatja van, s a nép még mindig nagyon szereti az ilyen szavakat. (...)

Hajnal, 1936/3

ският. Като майчин език използваша турския и *гагаузите*, които уж принадлежат към турския род, но са запазили религията си, православната вяра, и под османско владичество. Днес вече и гагаузите говорят на български, макар че човек спокойно и сигурно може да общува с тях и на турски, защото още го знаят. Не случайно турският е бил векове наред езикът на господарите, защото и днес се смята за добър тон самите българи също да използват в речта си безброй турски изрази и поговорки. Един протестантски пастор разказваше, че макар да не знае турски, заради варненци много пъти е бил принуден да използва турски изрази, защото те имат аромат и народът все още много обича такива думи....

Хайнал, 1936/3

Превод: Стефка Хрусанова

ЕЛЕНА АЛЕКСИЕВА

Свети Вълк*

(откъс от романа)

ELENA ALEKSZIEVA

Szentfarkas*

(részlet a regényből)

*Романът на Елена Алексиева Свети Вълк получи голямата награда в конкурса за Националната литературна награда за български роман на годината 13 века България – 2019 г.

*Elena Aleksziewa „Szent Farkas” című regénye 2019-ben elnyerte a Bulgária 13 Évszázada Alapítvány Nemzeti Irodalmi Díját az év regénye számára.

ПОСЛЕ видя ямата.

Тя лежеше между него и града и преливаше от чернота. Отначало си каза, че това вече трябва да е морето, и сърцето му радостно подскочи в гърдите, толкова му се искаше. После съобрази, че и най-малкото море е голямо кажи-речи колкото света. А това не беше. Там нямаше вода, само черна непроницаема материя, като гъст отровен космос. Може да беше кратер от паднал метеорит. Или от аварирал космически кораб. А оцелелият извънземен разум беше изпъзлял как да е от останките му и след хилядолетия на отчаяно възпроизвеждане се беше размножил дотолкова, че си беше построил собствено населено място и път към звездите.

Пътникът потръпна. Някога, преди да го излекуват, той беше общувал с извънземния разум и беше научил важни неща, които вече не помнеше. Там, откъдето идваше, мнозина си говореха с извънземния разум и постоянно се оплакваха от него. Той беше злонамерен и пакостлив. Облъчваше храната им и страниците на книгите, които понякога прелистваха. Гледаше ги от телевизора в общата стая с лицата на красивите говорителки и им говореше гадости с техните начервени и лъскави устнички. Децата плюеха храната, деряха книгите и чупеха телевизора, за което ги биеха с дебелата пръчка, на която някакъв майтапчия с пирограф беше изписал “Директор”.

Пътникът знаеше, че извънземният разум съществува, както знаеше, че съществува и Бог. Но за разлика от Бог в извънземния разум той вярваше, защото беше общувал с него и го беше виждал със собствените си очи да затрива невинни хора и да им изпива мозъка.

А ето че сега сам и нищо неподозиращ се беше домъкнал в леговището на звяра.

Най-важното беше звярът да не го усети. За целта трябваше да се успокои и бавно, без да се страхува, да се върне по обратния път. Извънземният разум надушваше страха като диво животно. По него той откриваше жертвите си. После се заселваше в телата им и превръщаше и тях в извънземни.

Но пътникът не се страхуваше.

Ами ако онова там, долу, си беше просто град?

Хрумваха ми и такива мисли. Отначало бяха нарядко и не пречеха на другите. Впоследствие станаха все повече и повече и от тях други почти не му останаха. Знаеше, че тези са правилните мисли и само тях трябва да слуша. А му бяха толкова скучни, че изобщо не му се живееше с тях.

Понечи да се обърне и да тръгне назад. И чак тогава, малко по-нагоре от мястото, на което стоеше, забеляза две високи и голи дървета, източени като филигран на лунната светлина, под които гореше огън.

AZTÁN megpillantotta a gödröt.

Ott húzódtott közte és a város között, szinte túlcsoordult a feketeségtől. Kezdetben azt mondta magában, ez már biztos a tenger, mire a szíve nagyot dobbant a boldogságtól, annyira nagyon vágyott rá, hogy az legyen. Csak később kapcsolt, hogy a legkisebb tenger is nagyjából akkora, mint a világ. Ez meg nem volt akkora. Ebben nem volt víz, csak fekete, átlátszatlan matéria: olyan, akár egy sűrű, mérgező világűr. Lehetett egy becsapódott meteorit krátere. Vagy egy balesetben lezuhant űrhajó hagyta maga után. A túlélő földönkívüli értelem pedig valahogy kikúszott a roncsok közül, és több ezer éves elkeseredett gyülemlést követően annyira felduzzadt, hogy saját települést és csillagutat épített magának.

Az utazó beleborzongott. Egykoron, mielőtt meggyógyították volna, még társalgott a földön kívüli értelemmel, és fontos tudás birtokába került, de erre már nem emlékezett. Ott, ahonnan ő jött, sokan beszélgettek a földön kívüli értelemmel, és állandóan panaszkodtak rá. Mert rosszindulatú volt és kártékony. Sugárzással fertőzte meg a táplálékukat és azoknak a könyveknek a lapjait, melyekbe néhanapján belelapoztak. A tévéből bámulta őket a közös nappaliban felhasználva a bemondónők csinos arcocskáját és mocskolódott a ragyogó cseresznyeajkaikon keresztül. A gyerekek kiköpködték az ételt, kitépdesték a könyvlapokat, betörték a tévéképernyőt, amiért vastag husággal verték el őket, amelybe valami tréfamester forrasztópákával beleégette azt a szót, hogy igazgató.

Az utazó tudta, hogy a földön kívüli értelem létezik, mint ahogy azt is, hogy Isten létezik. Istennel ellentétben a földön kívüli értelemben azért hitt, mert már érintkezett vele, és a saját szemével látta, hogyan emészt el ártatlan embereket és issza ki az agyvelejükét.

És most tessék: magától és gyanútlanul sétált be a szörnyeteg rejtekébe.

Ilyenkor az a legfontosabb, hogy a szörny meg ne neszelve. Evégett le kellett nyugodnia, és lassan, félelemérzet nélkül visszamennie ugyanazon az úton. A földön kívüli értelem úgy észlelte a félelmet, akár egy vadállat. Ennek alapján választotta ki az áldozatait. Azután beleköltözött a testükbe és földönkívülivé változtatta őket is.

Csakhogya az utazó nem félt.

És ha az ott, odalent csak simán egy város?

Ilyen gondolatok is felötlöttek benne. Kezdetben elvéte, és nem zavartak senkit. Majd idővel egyre többször, és szinte teljesen kiszorították a másfajtaikat. Tudta, hogy ezek a helyes gondolatok, és csak ezeket kell követnie. De annyira unta őket, hogy semmi kedve nem volt együtt élnie velük.

Már-már sarkon fordult, és elindult visszafelé. És akkor, egy kicsivel a hely felett, ahol eddig megállapodott, észrevett két magas, csupasz fát, melyek úgy meredtek az égbe, mint két filigrán ékszer a holdfényben, a tövükben pedig tábortűz pislákol.

Пътникът завървя към огъня и видя, че там седят хора. Те също бяха двама и седяха така, че отдалеч приличаха на купчина стари дрехи, приготвени за горене. Над главите им нощният вятър подръпваше клоните и ги караше да говорят. Хората до огъня ги слушаха в мълчание, а може би дремеха. Когато ги доближи достатъчно, но не прекалено, пътникът тихичко подвикна:

– Хей!

От едната купчина се подаде пръчка и разбута огъня, който гневно се разсъска и запраща. Види се, той също беше задрямал и хич не му се нравеше така грубо и безсъвестно да го будят. Лумна възмутено нагоре, погърчи се в безсилен яд известно време, после се намести върху овъглените си кости и пак се кротна.

Пътникът изгледа тая сцена повече с нерешителност, отколкото с любопитство. Хрумна му, че тия край огъня може и да не са баш хора в техническия смисъл на думата. Не беше задължително да са извънземен разум. Малко ли друга гад се въдеше в паралелните светове. От време на време те избиваха като гнили тръби на стар водопровод и част от гадта се изсипваше в нашата реалност, причинявайки замърсявания и инфекции от всякакво естество. Това го знаеха и децата. Във всеки случай неговите със сигурност.

– Хей! Има ли някой там? - подвикна отново той и направи още няколко крачки.

– Що питаш, бе? Да не си къорав? - отвърна този път едната купчина и пътникът реши, че е тази с пръчката.

– Не съм къорав - засегна се той. - Възпитан съм.

– Е, щом си възпитан, може.

Мъжът се приближи съвсем и в светлината на огъня видя, че и другите двама също са мъже. Само дето странно се бяха докарали. Закачулени бяха с някакви наметала, които ги обгръщаха отвсякъде, като палатки, и през дупките отстрани стърчаха единствено ръцете им. Сега на пътника му заприличаха повече на хайдуту и той се зачуди дали пък случайно, напускайки влака, не беше предприел неволно пътуване назад във времето. Безшумният плисък на движението по магистралата обаче тогъчас го опроверга. Когато се вгледа по-отблизо, установи, че всъщност двамата бяха покрити с чували, сцепени странично, та да образуват нещо като дреха. Лицата на мъжете бяха черни от мръсотия, черни бяха и ръцете им.

– Ако си ни разгледал хубаво, заповядай – покани го мъжът с пръчката и пак бодна огъня, като че ли беше някакво добиче. Огънят обаче не се разсърди. Той съвсем се беше уморил и му беше по-лесно да не обръща внимание.

– Кой си, какъв си? - чак сега се обади другият и пътникът забеляза, че е млад и сигурно късоглед, така силно присвиваше очи.

Az utazó a tűz felé vette az irányt és látta, hogy emberek ülnek körülötte. Ketten voltak, úgy kuporogtak ott, hogy távolról ócska, elégetésre váró ruhakupacoknak tűntek. Az éjszakai szél meg-megráncigálta a fejük felett az ágakat, és szóra bírta őket. A tűznél ülők néma csendben hallgatták őket, de az is lehet, hogy szunyókáltak. Amikor kellően, de semmiképp sem túlzottan közel ért hozzájuk, az utazó fojtottan odakiáltott:

– Hahó!

Az egyik kupacból kinyúlt egy bot, megpiszkálta a tüzet, mely erre ingerülten felszisszent és ropogni kezdett. Láthatóan a tűz is elszundított már, és cseppet sem volt inyre, hogy ennyire durván és lelketlenül felrázzák. Méltatlankodva felcsapta a lángjait, kis ideig rángatózott tehetetlen dühében, aztán elhelyezkedett az elszenesedett csontjain és újra lecsihadt.

Az utazó inkább bizonytalanul, mint kíváncsian nézte végig a jelentet. Felötlött benne, hogy ezek ott a tábortűz körül a szó szoros értelmében nem is emberek. Nem kellett feltétlenül földön kívüli értelemnek lenniük. Mintha nem tenyésztet volna elég másfajta söpredék a párhuzamos világokban. Időről időre felfakadtak, mint egy öreg, elvászott vízcsőből, és ennek a mocsoknak egy része elárasztotta a mi valóságunkat, a legkülönbélebb szennyezést és fertőzést terjesztve maga körül. Ezzel a gyerekek is tisztában voltak. Az övéi mindenesetre teljes bizonyossággal.

– Hali, van ott valaki? – kiáltott oda újfent, és tett pár lépést előre.

– Minek kérdezed, he? Nem látsz a szemedre? – felelte ezúttal az egyik kupac, és az utazó úgy döntött, hogy a botos szólalt meg.

– Nem vagyok vak – vette zokon. – Csak jólnevelt.

– Ja, ha jólnevelt vagy, az más.

A férfi egészen közel lépett hozzájuk, és a tűz fényében látta, hogy azok ketten is férfiak. Csak olyan furcsán ruházkodtak fel. Tetőtől talpig beborították magukat valamiféle hacukákkal, mintha sátorponyvát terítettek volna magukra, a kétoldalt kivágott részek pedig csak a kezük mered elő. Az utazó most zsványoknak gondolta őket, és hirtelen elgondolkodott azon, hogy nem időutazásba került-e véletlenül, amikor elhagyta a vonatot. Az autópálya felől érkező halk surrogás azonban azon nyomban rácsúfolt erre a feltételezésre. Amikor jobban szemügyre vette őket megállapította, hogy mindkettőjüket zsákok fedték, melyeket rézsútosan felhasítottak, hogy valami gúnyyszerűt fabrikáljanak belőlük. A két férfi arca fekete volt, és a kezük is feketélt a kosztól.

– Ha már alaposan megvizslattál, akkor rendben, foglalj helyet – invitálta meg a botos ember, és megint megszurkálta a tüzet, akár ha egy jószágot ösztökélné. A tűz azonban nem vette zokon. Már teljesen kimerült, és kényelmesebb volt, ha rá se hederít.

– Ki vagy, mi vagy? – szólalt meg végre a másik férfi, amiből az utazó megállapította, hogy fiatal, és minden bizonnyal rövidlátó, mert erősen hunyorgott.

– От влака съм. Малко на разходка.

– Пък аз не знаех, че оттука минава влак – рече младият.

– Ей там – махна неопределено пътникът към тъмнината. И додаде: – Спрели са времето. Затова.

– Брей! Вярно че е тази нощ! – възкликна този с пръчката. – И сега какво?

– Чакам пак да стане четири часа – обясни пътникът.

– А сега колко е?

– Не знам. Нямам часовник.

Мъжът с пръчката, който беше по-близо по възраст до пътника и се държеше донякъде като началник, извади манерка, пи и му я подаде.

– На, да се стоплиш.

– Не ми е студено.

– Нищо де, ти глътни все пак. Няма да те отровим, спокойно.

Пътникът отпи и така страшно се задави, като че му беше за пръв път.

– Казах ти, че е пълен боклук – рече отегчено младият. Той си даваше вид на човек с голям ум и малко думи и беше трудно да се определи с кое от двете се гордеше повече.

– Ти да мълчиш! Аз дисертация съм защитил по темата!

Но въпреки това по-старият си прибра манерката и повече не покани.

Огънят вече сгряваше единствено ако човек се взреше настойчиво в него с широко отворени очи. Отклонеше ли поглед, топлината изчезваше. Така огънят си отмъщаваше, че не му дават никаква храна, а само го ръчкат. А може би предущаше близкия си край и постепенно губеше жажда и сили за живот.

– Вие какви сте? – попита пътникът.

– На какви ти приличаме?

– Всички стоим на земята и тя ни носи. Но то не значи, че ако нямаше земя, щяхме да летим, вместо да стоим.

– Ей, че го рече! – зачуди се по-старият. – Да не си философ?

– Не съм – отвърна човекът. – Аз съм мислеща тръстика. Чел съм книги. Но сега искам нещо повече от живота и съм тръгнал към морето. А вие наистина ли сте труженици, или не сте това, което изглеждате?

– А vonattól jöttem. Gondoltam, járok egyet.

– Nem is tudtam, hogy itt jár vonat – jegyezte meg a fiatal.

– Ott e – intett az utazó határozatlanul a sötétség felé. És hozzátette: – Megállították az időt. Azért.

– Azta! Tényleg, az ma éjszaka van! – kapta fel a fejét fel a botos ember. – És akkor most mi lesz?

– Várom, hogy megint négy óra legyen – felelte az utazó.

– És most hány óra van?

– Nem tudom, nincs órám.

A botos ember, aki korban közelebb állt az utazóhoz, és helyel-közzel úgy viselkedett, mint egy előljáró, elővett egy kulacsot, belekortyolt és átnyújtotta neki.

– Ne, ez majd átmelegít.

– Nem fázom.

– Jól van már, attól még ihatasz egyet. Nem mérgezzünk meg, nyugi.

Az utazó beleivott, és olyan fájdalmasan félrenyelt, mintha először ivott volna ilyet.

– Megmondtam, hogy ez egy rakat szar – jegyezte meg lemondóan a fiatal. Olyan ember látszatát igyekezett kelteni, akinek sok az esze, de takarékosan bánik a szavakkal, és nehéz volt megállapítani, melyikre volt büszkébb a kettő közül.

– Te csak fogd be a szád! Én ebből írtam a doktorimat.

De azért elrakta a kulacsot, és többé már nem kínálgatta.

A tűz már csak akkor melegített, ha az ember tágra nyílt szemmel, meredten belebámult. Amint elfordította róla a tekintetét, a meleg elillant. Így állt bosszút a tűz azért, mert nem kapott táplálékot, ellenben sűrűn böködték. Vagy csak sejtette a közeli elmúlást, és lassacskán elszállt az életkedve és -vágya.

– Ti mivel foglalkoztok? – kérdezte az utazó.

– Mit nézel ki belőlünk?

– Mindannyian a földön állunk, és az hordoz bennünket. De ez nem jelenti azt, hogy ha nem lenne föld, repülnénk ahelyett, hogy állnánk.

– Hú, de megaszondtad! – ámult el az idősebbik. – Csak nem vagy filozófus?

– Nem vagyok – felelte az utazó. – Gondolkodó nádszál vagyok. Olvastam könyveket. De most valami többet akarok az élettől, és elindultam a tengerhez. Ti tényleg kétkezi-ek vagytok, vagy nem vagytok azok, aminek kinéztek?

– Определено второто – ухили се младият. Началникът му го изгледа строго, но беше късно да го предупреждава да си мери думите.

– Въглищари сме – намеси се той.

– Че къде тук има въглища?

– Ти шегуваш ли се? Навсякъде! В този миг ние седим върху тях и макар да ни се струва, че ни топли изпосталелият огън или даже пръстта от само себе си, всъщност топлината идва от въглищата, от вътрешността на земята, която се свързва с вътрешността на човека посредством сложен биофизичен процес. Вярно, че той още не е изучен от науката, но това е само защото нашата наука е болна и трябва да ѝ се помогне. Тя все повече се интересува от самата себе си и все по-малко от човека. За нея човекът е крайно същество в безкраен свят, ergo, обречено на ограниченост. Но тук науката е неправа. Тук тя грeши. Защото тъкмо човекът прави науката и без неговата плът и кръв, без неговата крайност тя просто не би могла да съществува. А крайна ли е науката? Не, разбира се. Науката е безкрайна. Ето как между другото доказахме, че безкрайното се съдържа в крайното. А колкото до процеса, ще го изучим, има време.

– И от какво боледува науката? – попита пътникът.

– Тя е душевно разстроена – обясни въглищарят. – Прекалено бързо се развива и сама не може да си намогне. Обърква се, понеже достига до резултати, за които психически не е подготвена. Това е все едно на момиченце в първи клас да му поникнат гърди. Ами то няма да знае какво да прави с тях и силно ще страда. А може и някой перверзник да злоупотреби. В науката е пълно с перверзници, както и навсякъде другаде впрочем. Разхождат си се на воля и спъват прогреса. Тези процеси още не са изучени в дълбочина.

– То пък кой ли в днешно време може да се закълне, че не е перверзник – обади се младият.

– Аз мога – рече пътникът.

Тримата мъже замълчаха. Мълчеше и огънят. Беше му станало тежко от толкова безнадеждност.

На пътника още не му се искаше да си тръгва. Мисълта да се върне в празния, изстинал влак като в родина, да седи затворен вътре, да страда според силите си и мълчаливо да си трае, докато локомотивът не се събуди отново и не повлече вагоните нанякъде, му беше чужда. Във влака той беше временно пребиваващ и затова имаше правото да не го обича и да не му бъде верен. Пък и влакът можеше да си върви също толкова добре и съвсем сам, без нито един пътник. В това отношение пътникът не очакваше съпричастие, нито дори най-дребна грижа. Той не беше наивен. Познаваше преходността на нещата и съзнаваше, че неговата лична преходност е далеч по-голяма от тази на влака или на нощта, или даже на две-

– Határozottan az utóbbi – vigyorodott el a fiatalabbik. A főnöke szigorú pillantást vetett rá, de már késő volt rászólnia, hogy válogassa meg a szavait.

– Szénbányászok vagyunk.

– És hol van itt szén?

– Viccelsz? Mindenhol. Ebben a pillanatban is rajta ülünk, és bár úgy tűnik, hogy a kihamvadó tűz melegít, vagy akár maga a felforrósodott talaj, valójában a meleg a szénből árad, a föld mélyéből, mely összekapcsolódik az emberi bensővel egy bonyolult biofiziológiai folyamat révén. Igaz, a tudomány erre még nem derített fényt, de ennek csak az az oka, hogy a mi tudományunk beteg, és segítségre van szüksége. A tudománnyal az a baj, hogy egyre inkább csak önmaga érdekli, nem pedig az ember. Számára az ember egy véges lény egy végtelen világban, ergo korlátozottságra van ítélve. De ebben a tudománynak nincs igaza. Téved. Merthogy épp az ember műveli a tudományt, és az ő húsa és vére, az ő végessége nélkül nem tudna létezni. És hogy véges-e a tudomány? Természetesen nem. Mellékesen máris igazoltuk, hogy a végtelen benne foglaltatik a végesben. Ami meg a folyamatot illeti, azt kitanulmányozzuk, van még rá idő.

– És mi a baja a tudománynak? – kérdezte az utazó.

– Lelki rendellenesség – magyarázta tovább a szénbányász. – Túlzottan gyorsan fejlődik, és nem tudja magát utolérni. Összezavarodik, mert olyan eredményekre jut, melyekre lelkileg nincs felkészülve. Ez olyan, mintha egy elsős kislánynak kinőne a melle. Nem tudná, mit kezdjen vele, és igencsak szenvedne. És valami aberrált vissza is élhet a helyzettel. A tudományban rengeteg az aberrált, mint ahogy, mellesleg szólva, mindenütt máshol is. Szabadon császknálnak és gátolják a fejlődést. Ezeket a folyamatokat még nem vizsgálták meg kellő mélységben.

– Hát, manapság ki merne rá megesküdni, hogy nem aberrált – jegyezte meg a fiatalabbik.

– Én meg mernék – monda az utazó.

A három férfi elhallgatott. A tűz is hallgatott. Nehezen viselte ennyi kilátástalanság súlyát.

Az utazónak még nem volt kedve elindulni. A gondolat, hogy vissza kell térnie a néptelen, kihűlt vonatba, mintha az volna a hazája, hogy benne kell ülnie bezárva, erejéhez mérten szenvednie és csendben túrnie, míg a mozdony újra fel nem ébred és el nem vontatja valamerre a kocsikat, meglehetősen taszítónak tűnt számára. A vonatban csak átmenetileg tartózkodott, ezért joga volt nem szeretni és nem tartozott neki hűséggel. Végtére is a vonat ugyanolyan jól elszakatol magában, egyetlen utas nélkül. Ebben a tekintetben az utazó semmiféle együttérzést nem várt el, de a legapróbb gondoskodástól is eltekintett. Nem volt naiv. Tisztában volt a dolgok átmeneti mivoltával, mint ahogy azzal is, hogy a saját egyéni átmenetisége jelentősen nagyobb, mint a vonaté, vagy az éjszakáé, vagy még azé a két, csupasz és csengő ágú fánál is, melyek folyton értelmezhetetlen zajt csaptak, miközben alattuk ült a három férfi. Ráadásul tényleg úgy érezte, hogy valami elkezdte melegíteni és vonzani a föld mélyéből. Talán a szén volt az, de le-

те високи дървета с оголени звънки клони, които постоянно произвеждаха непонятен шум и под които тримата мъже седяха. А и му се струваше, че нещо изпод земята действително беше почнало да го топли и привлича. Може да бяха възглицата, а може да бяха и самите хора, които с такъв многословен плам му бяха разказали за тях, а после внезапно бяха замлъкнали, смутени от свои лични, неизразими чувства.

Пътникът се заслуша напрегнато в себе си и установи, че е твърде рано. До новите четири часа имаше още много. Той знаеше, че тръгне ли човек на път - и особено отклони ли се от предназначението, започват да се случват множество и големи неща и времето се разтяга до неузнаваемост. А че този човек беше точно той, не го учудваше ни най-малко.

– Искам да видя възглицата – заяви пътникът убедително, като след дълъг размисъл.

– Какво има да им гледаш, възглица като възглица – отвърна по-старият възглицар, който вече сякаш съжаляваше за думите си. – Мръсни са, ще се оцапаш. Ако искаш, остани тук, до огъня. А най-добре си хващай пътя. Ние също се заседяхме, време е да вървим.

– Не – опъна се пътникът. – Идвам с вас. Не ме е страх от мръсотията. Аз много малко съм работил истински в живота си, а винаги ми се е искало. Ще ми покажете как става, едва ли е толкова трудно. Здрав съм в ръцете и силен, сигурно защото моята сила досега никому не е била необходима и си стои непокътната.

– Какво толкова - обади се младият. – Да дойде човекът, щом иска. Като види какво е долу, сам ще си тръгне.

– Ами ако наистина вземе да копае и му хареса? – изнамери нов довод онзи. – Ще ни удари в добива, а оттам и в прихода.

Той беше старо куче, не се даваше лесно. Зад сладкодумието му се криеше костеливата ядка на отчаян дребен капиталист.

– Нищо не ми трябва – рече пътникът твърдо. – Каквото изкопая, за вас е. Искам само да се потрудя мъжки, а съм забравил как става. Там, където живееш, на мъжете даваха да садят цветенца и да връзват метли. А на най-последните позволяваха да рисуват с водни бои.

– Не звучи зле – забеляза младият. – Аз от такъв живот не бих се оплаквал.

Старият се замисли. Той не беше лош човек, а само покварен от обстоятелствата.

– Добре – реши най-накрая. – Но само за тази нощ. И да знаеш, че ние нищо не делим. Кой каквото избачка, за него си е. Социалната солидарност е за горния свят. Под земята не я признаваме. А ти гледай да не се престараваш. Помни, че възглицата са изчерпаем енергоресурс. Всички сме туристи в този живот. Не можем да вземем повече, отколкото можем да носим. Бъди и ти като всички.

hetek az emberek is, akik a maguk bőbeszédű lángolásával meséltek neki erről, majd hirtelen elhallgattak, mintha zavarba jöttek volna a saját legbenső, kifejezhetetlen érzéseiktől.

Az utazó feszülten magába mélyedt, és megállapította, hogy még igen korán van. Az új négy óráig még nagyon sok volt hátra. Jól tudta, hogy ha az ember egyszer útnak indul, különösen, ha eltér a tervezett útvonaltól, számtalan jelentős esemény történik, és az idő a felismerhetetlenségig szétnyúlik. Az pedig, hogy ez az ember történetesen ő, az egy cseppet sem lepte meg.

– Látni akarom a szenet – jelentette ki meggyőzően az utazó hosszú töprengést követően.

– Mi van azon látnivaló, olyan szén, mint a többi – felelte az öreg szénbányász, aki mint-ha már megbánta volna a szószátyárságát. – Koszos, összepiszkítod magad. Ha akarsz, maradj itt a tűz mellett. A legjobb az lenne, ha mennél az utadra. Mi is leragadtunk, ideje indulnunk.

– Nem – erősködött az utazó. – Veletek megyek. Nem félek a mocsktól. Életemben nagyon kevés alkalommal dolgoztam igazából, pedig mindig is akartam. Megmutatjátok, hogy kell csinálni, aligha lehet annyira bonyolult. A karom egészséges és erős, biztos azért, mert az erőmre eddig még senkinek sem volt szüksége, így megmaradt érintetlenül.

– Mi baj történhet? – szólalt meg a fiatalabbik. – Jöjjön a jóember, ha akar. Amint meglátja, milyen odalenn, magától elmegy.

– És ha tényleg nekilát fejteni, és bejön neki? – talált újabb kifogást a másik. – Elcseszi a kitermelésünket, ezzel meg a jövedelmünket.

Öreg róka volt, nem adta magát könnyen. Nyájas beszédének burka alól hirtelen elővillant a kisvállalkozó csontkemény eltökéltsége.

– Semmire sincs szükségem – jelentette ki határozottan az utazó. – Amit kitermelek, a tiétek. Férfiasan akarok dolgozni, mert már elfelejtettem, milyen is az. Ahol eddig élttem, ott a férfiak virágot ültettek és seprűt kötöttek. A legvégén még azt is megengedték, hogy vízfestékekkel fessenek.

– Nem hangzik rosszul – jegyezte meg a fiatal. – Egy percre sem bánám az ilyen életet.

Az idősebbik elgondolkodott. Nem volt ő rossz ember, csak a körülmények rontották meg.

– Rendben – döntött végül. – De csak ma éjszaka. És hogy tudd: mi semmin nem osztozunk. Aki amiért megdolgozik, azt viszi haza. Társadalmi szolidaritás a fenti világban létezik. A föld alatt ilyen nem ismerünk. Te meg igyekezz nem túllihegni a dolgot. Tartsd észben, hogy a szén véges energiaforrás. Mindannyian turisták vagyunk ebben az életben. Nem vehetünk a hátunkra többet, mint amennyit elbírnak. Legyél te is olyan, mint a többiek.

– Онова, което търсиш, също те търси – каза пътникът. – Дайте ми достатъчно дълъг лост и аз ще преобърна света.

– Лост нямаме – отвърна младият. – Но ще ти дадем кирка.

С тези думи мъжете се надигнаха и младият стъпка огъня с крака. Огънят не оказа никаква съпротива. Душата му отдавна беше угаснала и за него беше дори мъчително да продължава да съществува като безсмислен физикохимичен процес.

Те поеха надолу към непонятния град. До него не водеше път, нито даже пътека. Крачеха през голата природа, като да бяха у дома си. С тях крачеше и пътникът. Беше му странно, че се приближава към нещо, а не знае какво е. Градът също идеше насреща им. Той растеше в нощта, но от това не ставаше по-хубав.

–Кой е този град? – попита пътникът.

–Перник – отвърна старият въглищар.

Пътникът се озадачи. Той не познаваше родината си добре, дори изобщо не я познаваше, защото беше живял скрит в нейните гори тилилейски, далеч от отпъканите ѝ пътища и духовните ѝ висини. И все пак знаеше, че градът Перник съвсем не е в близост до морето и за морето изобщо не се минава оттам. Той отново се сети за влака и този път му домъчня. Значи и влакът се беше объркал и единият допълнителен час с нищо нямаше да му помогне. А може би целта никога не е била тази. Може би целта е била съвсем различна: да живеят – всички заедно и всеки поотделно – един живот на всеобщо мъченичество, та поне духът да пребъде дотогава, когато и без това нищо друго няма да им е останало.

Защото излиза, че бедните са богати на дух, а богатите са чисто и просто едни мръсници, реши в себе си мъжът, но се въздържа да изрече тази мисъл на глас, понеже не беше съгласен с нея и тя дълбоко го огорчаваше.

– Amit keresel, az is keres téged – mondta az utas. – Adjatok egy kellően hosszú rudat, és kimozdítom a négy sarkából a világot.

– Rudunk nincs – felelte a fiatalabbik. – De adunk csákányt.

A három férfi felegyenesedett, a fiatal eltaposta a tüzet. A tűz semmilyen ellenállást nem tanúsított. A lelke már rég kihunyt, számára már merő kinszenvedés volt értelmetlen fizikai-kémiai folyamatként tengetni az életét.

Elindultak lefelé, az ismeretlen város irányába. Se út, se ösvény nem vezetett hozzá. Úgy lépdeltek át a puszta természetén, mintha csak otthon lettek volna. Velük tartott az utazó is. Különösnek találta, hogy olyasmireh közeledik, amiről nem tudja, micsoda. A város szintén jött velük szembe. Egyre nőtt az éjszakában, de ettől még szebb nem lett.

– Ez melyik város? – kérdezte az utazó.

– Pernik – felelte az idősebbik szénbányász.

Az utazó elkecseregett. Nem ismerte jól a hazáját, sőt, egyáltalán nem ismerte, mert rejtőzködve élt a bergengóciai vadonban, távol a kitaposott utaktól és a szellemi magaslatokról. Azonban ezzel együtt is tisztában volt azzal, hogy Pernik városa egyáltalán nincs közel a tengerhez és még a hozzá vezető út sem visz rajta keresztül. Újra eszébe jutott a vonat, és ezúttal hiányérzete támadt. Eszerint a vonat elkecseregett, és ezzel az egy többletórával egy jöttányit sem lett volna beljebb. Lehet, hogy eredetileg sem a tenger volt a cél. A cél talán eleve teljesen más volt: mindenki éljen együtt, és ugyanakkor külön-külön, egy összmártíréletet, hogy legalább a szellem túléljen addig, amíg amúgy sem marad nekik egyéb.

Mert végül kisé, hogy a szegények lélekben gazdagok, a gazdagok pedig nettó gazemberek, vont a magában a következtetést a férfi, de megtartotta magának ezt a gondolatot, mivel nem értett vele egyet és ráadásul mélyen elszomorította.

Krasztev Péter fordítása

Богдана Стайкова и Димо Боуклиев   Bogdana Sztajkova és Boikliev Dimó
(вероятно 1939 г.)   (1939 körül)

СТЕФАН СТОЙЧЕВ
Спомен за Димо Боуклиев

SZTOJCSEV SZTEFAN

Emlék Boikliev Dimóról

РОДЕН Е В С. БОГДАНОВО, Старозагорско, на 18 януари 1903 г. в бедно селско семейство. Бил е будно и старателно дете, затова родителите му, въпреки материалните затруднения, го записват да учи в гимназия. Проявява огромно старание да има добър успех, а през летните ваканции работи на земите на чичо си, за да улесни родителите си. За работата си получава два-три чувала с картофи, най-добрата храна за през зимата.

След завършване на гимназията работи известно време като селски учител, ала искал да продължи да учи и търсел възможности за това. Прочел във вестника съобщение, че може да се кандидатства в унгарски университет в Дебрецен. По онова време България и Унгария имат добри отношения. През 30-те години връзките между двете държави са дори още по-силни. Кандидатства и започва да учи в Дебрецен, но никак не му е лесно. Не съществува унгарско-български речник, затова сам започва да го съставя, но за съжаление той не е запазен. От този начален период обаче се е запазила една мила история. В единия от месеците бил закъснял с плащането на таксата за общежитието и домакинът му казал: Димо байван! Димо много се зарадвал, защото си помислил, че бай Иван го е търсил. Нито в общежитието, нито в университета нямало друг български студент, но според него това било много добре, понеже можел да общува само на унгарски и се наложило да се научи на разговоря и да се разбира на този език.

Завършил специалността философия, по-късно защитата докторска дисертация за Кант.

В Будапеща в университета „Петер Пазман“ започва работа като български лектор, преподава български език и превежда много. Превежда въодушевено прекрасните стихове на български поети и моли поета Дьорд Фалуди да опизглади грубите първични преводи. Разказвал е, че му било съвместно дете толкова пъти досажда и не оставя на мира Фалуди. Настоява, започнат ли да работят по някое стихотворение, същия ден да го завършат, за да не се загуби настроението. Не винаги се получавало, но „Антологията на българските поети“¹ била завършена.

В началото на 1939 г. на бала на журналистите в София се запознава с Богдана Стайкова, която работи като журанлист във „Вестник на жената“. Любов от пръв поглед. Богдана ми е братовчедка, майките ни са сестри. Баща ѝ беше банков чиновник и държеше и трите му дъщери на учат езици. Богдана е родена през 1910 г. Завършва Американския колеж в Ловеч с отличен успех, за награда е изпратена за една година в Рим, където научава италиански. Димо удължава с десет дена пребиваването си в София, с Богдана се разбират чудесно, имат много общи мисли – той ѝ поисква ръката, он Богдана се колебае, вероятно поради преживяното преди това любовно разочарование. На 30 март Димо отпътува за Будапеща и от прозореца на влака казва на Богдана, че има половин година да вземе решение. Точно след половин година Богдана пристига в Будапеща на 30 септември 1939 г. На 22 декември 1940 г. се ражда дъщеря им Емилия.

1 – DIMO A. BOIKLIEV. BOLGÁR KÖLTŐK ANTOLÓGIÁJA. IGA (Írók Irodalmi Egyesületének kiadása), 1938.

A NOVA ZAGORA MELLETTI Bogdanovóban született 1903. január 18-án szegény, falusi családban. Mivel jófejű, szorgalmasan tanuló fiú volt, szülei a nehézségek ellenére középiskolába írtatták. Továbbra is nagyon igyekezett tanulmányaiiban jó eredményeket elérni, s nyári szünetekben, hogy szülei terhet könnyítse, nagybátyja földjén dolgozott. Munkájáért két-három zsák krumplit is kapott fizetésként, s télen ez volt a legfőbb tápláléka.

A gimnázium elvégzése után rövid ideig falusi tanító volt, de előbbre szeretett volna jutni, így próbált további tanulási lehetőségek után nézni. Az újságban olvasott egy hirdetést, hogy lehet jelentkezni magyarországi egyetemre Debrecenbe. Bulgária és Magyarország akkor is jó viszonyban voltak. A 30-s években talán még szorosabb volt a két állam kapcsolata. Jelentkezett, s elkezdte tanulmányait Debrecenben, de nem volt könnyű. Nem volt magyar-bolgár szótár, így maga kezdett egyet összeállítani, sajnos ez nem maradt meg. Egy kedves történet azonban megmaradt a kezdeti időkből. Egyik hónapban késett a kollégiumi díj kifizetésével – a gondnok mondta neki: Dimo, baj van! Dimo örült, azt gondolta Iván bácsi keresi, mert bolgáruul Baj Iván: Iván bácsi. A kollégiumban és az egyetemen nem volt más bolgár hallgató, de szerinte ez nagyon jó volt, mivel csak magyarul tudott kommunikálni, kénytelen volt mielőbb ezen a nyelven érteni és beszélni.

A filozófia szakot végezte el, később Kant tanításaiból doktorált.

Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem bolgár lektoraként bolgárt tanított és sokat fordított. A bolgár költők csodálatos verseit is lelkesen fordította, durva röggös, fordításai egyengetésére Faludy Györgyöt kérte fel. Elmondása szerint sokszor már lelkiismeret-furdalása volt, hogy állandóan zavarta és nem hagyta békén Faludyt. Ragaszkodott, ha egy vers javítását elkezdték, aznap még be is fejezzék, hogy ne essenek ki a vers hangulatából. Ez nem mindig sikerült, de a *Bolgár költők antológiája*¹ megszületett.

1939 elején a szófiai újságíróbálon megismerkedett a szófiai Nők Lapjánál újságíróként dolgozó Bogdana Sztajkovával – szerelem első látásra. Bogdana unokanővérem – anyáink testvérek voltak. Apja banki tisztviselő volt és ragaszkodott hozzá, hogy mind a három lánya tanuljon nyelvet. Bogdana 1910-ben született. A lovecsi bentlakásos amerikai iskolát végezte el kitűnő eredménnyel, ezért jutalomból Rómába küldték egy évre, ahol olaszul is megtanult. Dimo 10 nappal meghosszabbította szófiai szabadságát, Bogdanával nagyon megértették egymást, sok közös gondolatuk volt – így megkérte a kezét, de Bogdana bizonytalankodott, feltehetőleg korábbi szerelmi csalódása miatt. Dimo március 30-án indult vissza Magyarországra és a vonatablakból azt mondta Bogdanának, fél éve van a döntésre. Fél év múlva a házassági ajánlata már nem lesz érvényes. Bogdana ezek után pontosan fél év múlva 1939. szeptember 30-án megérkezett Budapestre. 1940. december 22-én megszületett leányuk Emilia.

Dimo akkor már nagyon megbecsült fordító és tolmács volt, a Pázmány Péter Tudományegyetem magántanára. Az államközi kommunikációkban is szükség volt nyelvtudására. Nagyon sok bolgár kertésznek is segített hivatalos dokumentumaik intézésénél.

1 – DIMO A. BOIKLIEV. BOLGÁR KÖLTŐK ANTOLÓGIÁJA. IGA (Írók Irodalmi Egyesületének kiadása), 1938.

Богдана и Димо с гъщеря им Емилия Bogdana és Dimo Emilia lányukkal
(Вероятно 1940) (1940 körül)

По това време Димо вече е почитан преводач и тълмач, преподавател в Университета „Петер Пазман“. От езика има нужда и в междудържавните контакти. Помага на много български градинари при уреждането на официални документи.

Богдана бързо научава унгарски и помага на мъжа си при преводите. Заедно са превели над 20 книги. Наред с ежедневните преводи и официалните документи превеждат на български „Звездите на Егер“² на Геза Гордони и „Народът на пустата“³ от Гюла Ййеш, а не по-малко прочутия роман на Иван Вазов „Под игото“⁴ превеждат на унгарски. Преводите им са подробно описани в „Библиография на български книги и други издания“ на Райна Симеонова Харгитаине през 2014 г.⁵ Продължават и след войната.

В края на 1949 г. Димо превеждал на Ракоши, когато – без да знае – превел нещо, което обаче не отговаряло на официално възприетия от тогавашната държавна власт и очакван официозен език. Изведнъж се оказал в немилост, тиранили го дори като враг на режима. Никога не успял да разбере какво точно е сбъркал. Един съсед, който работел в полицейския апарат, му подшушнал, че е изпаднал в голяма беда, по-добре да се махне от Будапеща. Набързо заминали за Зирц и се опитали да се укрият при познати, да останат инкогнито. Снабдил се дори с паспорт на името на Димо Дунантули (по онова време в Унгария паспор-

2 – ГЕЗА ГАРДОНИ, ЗВЕЗДИТЕ НА ЕГЕР, Народна младеж, София, 1955. Превод: Димо Боуклиев и Георги Крумов.
3 – ГЮЛА ЙЙЕШ, НАРОДЪТ НА ПУСТАТА, Народна култура, София, 1954.
4 – IVAN VAZOV, IGA ALATT, Szikra kiadó, Budapest, 1950.
5 – BOLGÁR KÖNYVEK ÉS MÁS NYOMTATVÁNYOK MAGYAR NYELVEN : BIBLIOGRÁFIA, 1892–2012 / összeáll. Hargitainé Szimeonova Rajna = Български книги и други печатни издания в превод на унгарски език: библиография 1892–2012 / Райна Симеонова Харгитаине. – Budapest, Bolgár Országos Önkormányzat, 2014.

Bogdana hamar megtanult magyarul és a fordítói munkákban is segített férjének. Több mint 20 könyvet fordítottak le együtt. Így például Gárdonyi Géza *Egri csillagok*² és Illyés Gyula *Puszták népe*³ c. művét bolgárra, Ivan Vazov nem kevésbé híres regényét, az *Iga alatt*⁴ címűt magyarra fordították a folyamatos napi tolmácsolások és hivatalos iratok fordítása mellett. A fordításaik részletesebb felsorolása megtalálható a *Bolgár könyvek és más nyomtatványok bibliográfiájában*, amelyeket Hargitainé Szimeonova Rajna állította össze 2014-ben.⁵ A háború után is folytatták a munkát.

Dimo 1949 végén egyszer éppen Rákosinak tolmácsolt, amikor tudtán kívül valamit úgy fordított magyarra, hogy az nem pontosan felelt meg az akkori államhatalom által elvárt nyelvezetnek, így hirtelen kegyvesztett lett, sőt a rendszer ellenségeként kezelték. Soha nem tudta meg, hogy pontosan mit is hibázott. Az egyik szomszédja, aki az ÁVH-nál dolgozott, megsúgta neki, hogy bajban van, és jobb, ha elmenekül Pestről. Így sietve elutaztak és Zircen, ismerősöknél próbáltak megbújni és inkognitóban maradni. Dunántúli Dimo névvel szerzett személyi igazolványt is, (akkor Magyarországon a személyi igazolványokon nem volt fénykép), de néhány hónap múlva megtalálták. Egy vasúti kocsi fülkéjébe zárva küldték vissza az egész családot Szófiába.

Семейството на Богдана. Тя е втората Bogdana Sztajkova családjá. (Bogdana balról a
отляво, най-голямата в семейството. második, ő a legnagyobb gyerek a családban)

Сzófiában nem volt hol lakniuk, így Bogdana testvérehez költöztek be. Elég szűkösen voltak a lakásban, mert a húгának az anyóса is ott lakott a lányával együtt. A lakás halljában kaptak helyet ők hárман, így mindenkinek keresztül kellett menni rajtuk napjában többször is. Сzóфиában is szükség volt magyartudásukra, fordítottak, tol-

2 – ГЕЗА ГАРДОНИ, ЗВЕЗДИТЕ НА ЕГЕР, Народна младеж, София, 1955. Превод: Димо Боуклиев и Георги Крумов.
3 – ГЮЛА ЙЙЕШ, НАРОДЪТ НА ПУСТАТА, Народна култура, София, 1954.
4 – IVAN VAZOV, IGA ALATT, Szikra kiadó, Budapest, 1950.
5 – BOLGÁR KÖNYVEK ÉS MÁS NYOMTATVÁNYOK MAGYAR NYELVEN : BIBLIOGRÁFIA, 1892–2012 / összeáll. Hargitainé Szimeonova Rajna = Български книги и други печатни издания в превод на унгарски език: библиография 1892–2012 / Райна Симеонова Харгитаине. – Budapest, Bolgár Országos Önkormányzat, 2014.

Богдана Стайкова и Димо Боиклиев Bogdana Sztajkova és Dimo Boikliev
(Вероятно 60-те години) (60-ás évek)

тите били без снимки), но след няколко месеца го намерили. Цялото семейство било екстрадирано в България в затворено купе.

В София нямало къде да живеят, установили се при сестрата на Богдана. В жилището било доста тясно, защото с тях живеела и свекървата на сестра ѝ, заедно с дъщеря си. Те тримата се настанили в хола на жилището, през целия ден всеки минавал през тяхната стая. В София имали нужда от техния унгарски, превеждали непрекъснато. Пищещата машина стояла на малка масичка в кухнята, потракването ѝ се чувало навсякъде вечер след вечер, не само в апартамента, а навярно и при съседите.

През 1954 г. Димо занася свой превод в Българската академия на науките. Чиновникът, на когото предал превода, излязъл за няколко минути от канцеларията си, на бюрото му имало листове с логото на академията и печат. Димо бързо подпечатал един лист и го пуснал в чантата си. Вечерта на пишещата машина в кухнята заедно с Богдана написали една препоръка за издаване на паспорт на Димо Боиклиев. В края на 1954 г. получил паспорт и заминал отново за Будапеща. По онова време тук вече духали ветровете на промяната. Димо бил реабилитиран и получил служебно жилище. През август 1955 г. пристигнали Богдана и Емилия. Продължили да превеждат.

мácsoltak. A konyhában egy kis asztalon állt az írógép, aminek a kopogását sok estén át hallhatta mindenki, aki a lakásban lakott, de még talán a szomszédok is.

1954-ben Dimo egyszer a Bolgár Tudományos Akadémiára vitt be egy fordítást. A hivatalnok, akinek az iratokat átadta kiment pár percre az irodából, és az íróasztalon ott hevert egy fejléces papír meg egy pecsét. A lapot Dimo gyorsan lepecsételte és a táskájába süllyesztette. Este a konyhai írógépen erre a blankettás papírra írtak Bogdanával egy útlevéljavaslatot Boikliev Dimo részére. 1954 végén megkapta az útlevelet, amivel újra Budapestre utazhatott. Budapesten ekkor már enyhébb szelek fújtak. Dimót rehabilitálták és szolgálati lakást kapott. 1955 augusztusában Bogdana és Emilia is újra Budapestre érkezett. Tovább fordítottak, tolmácsoltak.

Emilia a budapesti orosz gimnáziumot végezte el. Anyja angolra és olaszra tanította, bolgárul és magyarul remekül tudott, már fiatalon igen jó nyelvérzéke volt. A budapesti Eszperantó Szövetség vezetőségének tagja lett, sokat utazott, és az Országos Fordító Irodának dolgozott.

Elmondok egy rövid történetet róla. Azt mindenki tudja, hogy a tolmácsolás egyik legnehezebb része a viccek lefordítása, a jellegzetes nyelvi fordulatok miatt. Egyszer szemtanúja voltam: Emi éppen egy nemzetközi találkozáson tolmácsolt, ahol 8 ország képviselője volt jelen. A vacsoránál a bolgár delegált elsütött egy viccet. Emi egy perc alatt 8 vendégnek mondta el a viccet 8 különböző nyelven úgy, hogy mind egyik kacagott rajta. Soha nem láttam még hozzá fogható nyelvzsenit.

Bogdana és Dimo már nyugdíjasok voltak. 1979 tavaszán a Gellérthegy egyik kis utcájában sétáltak, amikor egy jogosítvány nélkül vezető fiatalember felhajtott a járdára és elütötte őket. Mindketten kórházba kerültek. Bogdana sérülései olyan súlyosak voltak, hogy 1979. április 14-én meghalt. A trauma után Dimo sohasem tudott már igazán felépülni. Lelkileg is nagyon megviselte Bogdana halála. Néhány évig még otthon olvasgatott és a régi iratokat rendezgette, de egyre gyengébb volt, és 1985. február 28-án meghalt. Emilia folytatta a fordítási és tolmácsolási munkát. Eszperantó rendezvényeken is részt vett több országban. Főleg az Országos Fordító Irodának dolgozott. Stroke utáni agyi betegség következtében 2000. szeptember 9-én halt meg.

Szerencsére a nagy emberek nem hálnak meg akkor sem, ha a fizikai létük meg is szűnik, mert műveik (jelen esetben a fordításaik) tovább élnek utánuk is. Ma is vannak és a jövőben is lesznek olyan emberek, akik az Ő fordításaikat olvassák, és abban örömeiket lelik, még akkor is, ha nem tudják, hogy a fordító neve valójában kit is takar, és élete milyen volt.

Емилия завърши Руската гимназия в Будапеща. Майка ѝ я беше научила на английски и италиански, български и унгарски знаеше отлично, още от съмсем малка имаше чудесен езиков усет. Става член на ръководството на Есперантисткото дружество, пътува много, работи в Държавното предприятие за преводи.

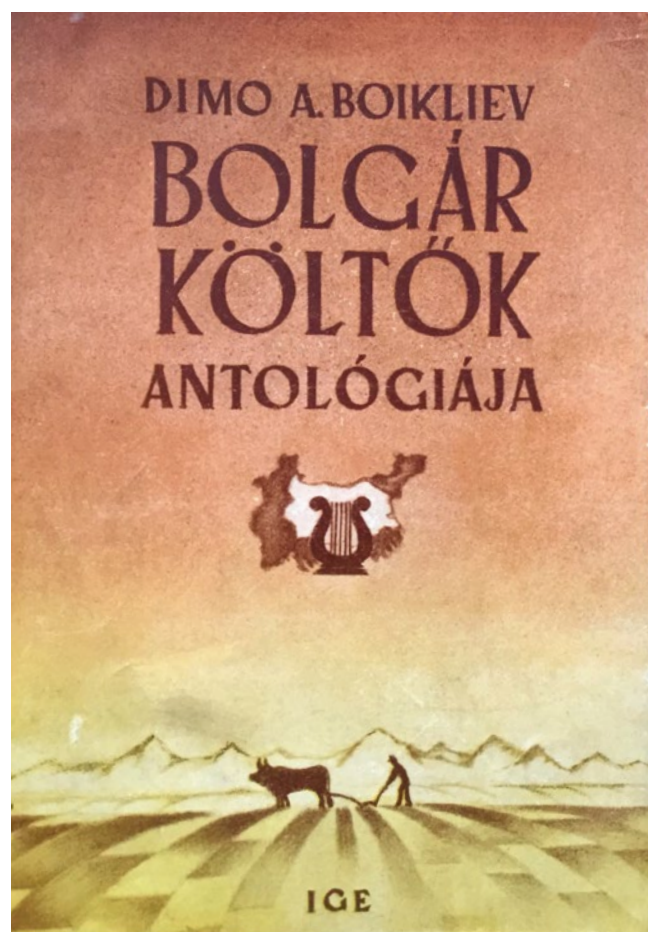
Ще разкажа една кратка история за нея. Всеки знае, че едно от най-трудните неща за устния преводач е, когато трябва да преведе някой виц, поради специфичния езиков обрат. Веднъж бях свидетел: Еми превеждаше на международна среща с участието на представители на осем държави. На вечерята българският делегат разказа виц. Само за минутка Еми го разказа на осмината гости на 8 различни езика и то така, че всички се смяха. Никога не съм виждал подобен езиков гений.

Богдана и Димо вече бяха пенсионери през пролетта на 1979, когато разхождайки се по малка уличка на хълма Гелерт, някакъв младеж без шофьорска книжка ги блъсна на тротоара. И двамата са откарани в болница. Нараняванията на Богдана са толкова тежки, че на 14 април тя умира. След травмата Димо никога не успява да се съвземе изцяло. Смъртта на Богдана е голям психически удар. Още няколко години четеше вкъщи, подреждаше старите документи, по ставаше все по-слаб и на 28 февруари 1985 г. почина.

Емилия продължи да работи като устен и писмен преводач. Вземаше участие и на есперантски събития в различни страни. Работеше главно за Държавното предприятие за преводи. Почина на 9 септември 2009 г. след мозъчно заболяване вследствие на строк.

За щастие, големите личности не умират дори когато физическото им битие прекъсне, защото творчество им (в случая преводите) живее и след тях. И днес, и в бъдеще ще има хора, които ще четат техните преводи, ще намират в тях радост, дори и да не знаят кой и какъв е бил техният преводач, как е живял...

Превод: Светла Кьосева

Из „Антология
на българските поети“

Versek

a Bolgár költők antológiájából

Пејо Јаворов

В ЧАСА НА СИНЯТА МЪГЛА

Седа и гледам от прозореца: деца
играят във; - сега е утрината тяхна
и пролет грее на безгрижните лица.
Един ли цвят пред моите очи увяхна?
Седа и гледам: спомени придавят гръд.
Неволно пита взор посоките далечи,
където се преплитат пътища, пътеки...
Що иде тук – и кой отива там, - отвъд
сребровъздушните стени на кръгозора?
Но кой ще назове честта и кой позора?
Деца, боя се зарад вас.

Извършва слънцето заклетия си ход
над вашите глави открити. То прижурия -
и облачен дими припламнал небосвод.
Аз зная що е пек, аз зная що е буря.
Отдавна вече бдя - пребродих своя ден...
Деца, седа и гледам с горестна усмивка.
И кой ще ми натякне моята почивка?
Но на прозореца завесата пред мен
да падне чакам аз. От молниите блясък
ще свети вам по пладне. Бурята навън
ще заглушава вашия безсмислен крясък.
А без видения ще бъде моя сън.

Разрѳани и прашни, вечерния хлад
най-сетне ще ви лъхне. Морно меланхолни
чела ще наведете. Спомена нерад
ще пари - като въглен - на душите болни, -
като забита и прекършена стрела.
А медлено ще чезне вечерна позлата
на висоти, остали тайна за мечтата.
И ето в оня час на синята мъгла,
когато млъква шум и тишината стене,
при своите прозорци седнали без мощ,
спомнете си, деца, спомнете си за мене
и прошепнете - лека ноц!

Pejo Javorov¹

KÉK KÖDBE

Az ablaknál állok, a gyermekeket nézve,
mint játszanak a téren – tudom övék a nyár,
tudom, övék a hajnal s a reggelek reménye,
de én, jaj, mennyi rózsát láttam lehullni már!
Csak állok, nézem őket, emlékeimbe fullva,
s akaratlan a messze utakat figyelem,
hogyan kereszteződnek s melyikük tart a túlra,
s melyik marad közöttünk s melyik megy idegen
földekre, át ezüstös falán a horizontnak,
hol a Halál kíséri mindegyik léptetek.
Tisztesség és gyalázat közé határt ki vonhat?
Gyermekek lenn a téren: aggódom értetek.

A nap megjárta útját, amelyre elszegődött,
s felettetek delelni fog még – jaj oly hamar -
s a füstös firmamentre felszállnak majd a gőgös
felhők – én megtanultam, hogy mi a zivatar,
átzúgott már énrajtam a lét – virrasztok régen,
s nézek komor mosollyal, – az életem örök
pihenés – szemrehányást ki tenne érte nékem?
Várom, míg ablakomban a szürke függönyök
legördülnek. Villámok cikázó fényén át
tűz rátok majd a dél, míg az orkán és a kín
elnyomja ordítások vad s fennséges hatalmát.
– S én alszom majd s álmomban ne lesznek álmaim.

S egyszer jönnek felétek a hűvös, poros esték,
amíg az ősz fagyával tüdőtökre tapad,
s úgy ültök mind lehajló homlokkal, míg az emlék
hunyo parázsa izzik bús lelketek alatt,
mint beletört nyílvesző – ha majd elmúlt a mámor
s a hunyo alkonyatban az utolsó arany
lefoszlott álmaitok sok karcsú hegyfokáról
és a szálló, kék ködben úgy ülve hangtalan,
erőtlenül és vénen, széketekhez tapadva,
nyöszörögtök az ablak párkányáról a lágy
alkonyban, rámgondolva egy kurta pillanatra
mondjatok magatoknak s nekem jóéjszakát...

1 – BOLGÁR KÖLTŐK ANTOLÓGIÁJA. A kötetben a név Peju Javrov-ként szerepel.

Димчо Дебелянов

АЗ ИСКАМ ДА ТЕ ПОМНЯ ВСЕ ТАКА...

Аз искам да те помня все така:
бездомна, безнадеждна и унила,
в ръка ми вплела пламнала ръка
и до сърце ми скръбен лик склонила.
Градът далече тръпне в мътен дим,
край нас, на хълма, тръпнат дървесата
и любовта ни сякаш по е свята,
защото трябва да се разделим.

„В зори ще тръгна, ти в зори дойди
и донеси ми своя взор прощален -
да го припомня верен и печален
в часа, когато Тя ще победи!“
– О, Морна, Морна, в буря скършен знак,
укрий молбите, вярвай – пролетта ни
недосънуван сън не ще остане
и ти при мене ще се върнеш пак!

А все по-страшно пада нощ над нас,
чертаят мрежа прилепите в мрака,
утеха сетна твойта немощ чака,
а в свойта вяра сам не вярвам аз.
И ти отпущаш пламнала ръка
и тръгваш, поглед в тъмнината впила,
изгубила дори за сълзи сила. –
Аз искам да те помня все така...

Dimcsó Debeljanov

ELÉGIA

Így akarok emlékezni reád,
Bús hontalan -: hogy arcodat szívemre
hajtod bágyadtan, míg forró kezembe
tartom kezedenk izzó bánatát.
A város lent csavart füstöt lehel
a messzeségbe, borzadt fák remegnek
a dombtetőn, s én érzem, hogy szerelmem
szentebb lesz most, mikorra válni kell.
„Hajnalban indulok – hajnalban jer
s hozd nékem el búcsú-tekinteted,
mely oly hű lesz, mint az emlékezet,
s kísér, míg a halál reámlehel!”
„Ó árva, fáradt szertetőrt fűszál,
a tünt tavasz és sok-sok régi vágyunk
nem lesz soha-meg-nem-álmodott álmunk,
a testemhez tested újra visszaszáll!”
Az éj köröttünk borzas és hideg,
míg a repdeső denevérek hálót
fognak felettünk s én vigaszra várok,
jól tudva, hogy hitemben sem hiszek.
Leejtem kezedenk izzó bánatát,
míg éjbe szegzett szemekkel megindulsz
és könnybe fult szemekkel sírni nem tudsz,
így akarok emlékezni reád...

Николай Лилиев

КЪМ САМОТАТА

Тъмен, разкаян при тебе се връщам,
майко далечна, света самота!
Твоята тайна смирено прегръщам,
твоята тайна е моя мечта.

Те ме раниха с безименни думи
— чуждите, майко, на твоята земя, —
те вледениха със своите глуми
моята песен, и тя онемя.

Аз съм отхвърлен, забравен, оставен,
с тиха наслада безшумно руша
сънните сгради на минала слава,
нявга огряла безумна душа.

Сенки изгубени никнат сред мрака,
погледи влюбени там не следят,
моята мачта разбита не чака
стяг на спасение в тъмния път.

В моята мисъл надежда не блика,
в моята химна любов не трепти,
ала аз зная, че, майко велика,
пак ще ме срещнеш усмихната ти!

Nikolaj Liliev

ÓDA A MAGÁNYHOZ

Bűnbánóan térek vissza szent öledbe
anyám, magány, ki vársz a messziben;
nézd -: így jövök, hogy titkodat követve
már minden régi vágyam elpihen.
Mebántott s űzött tébolyodva, nyersen
e durva had – földednek idegen -,
hogy vak gúnyjuktól megfagyott a versem,
s jégcsap gyanánt függ néma szívemen.
Magános lettem s árvább, mint az árvák,
és önmagamban, halkán és lopott
kéjjel rontom a holt bölcsészek álmát,
mely tébolyult lelkemben ragyogott.
Tünt árnyak kelnek a ködben s leányos
szemek már nem követnek odaát,
hol megtört vágyam nem várja magános
ösvényen a menekvés zászlaját.
Szívemben már remény sem ég; forrongó
szerelmi dalra nem nyílik a szám,
de jól tudom, hogy visszavársz borongó
s zordon öledbe, fenséges Magány!

Николай Ракитин

РАВНИНА

Из теменужний здрач прелитат птици
и губят се в широките поля
там, де самотни вятърни мелници
лениво са отпуснали крила.
Откъм гората вятърът излезна
и ниви на талази разлюле;
далеч се мярна конник и изчезна
след себе дигнал облак прахове.
Скриптят коля из пътища безкрайни;
на хълма спрени пътници незнайни
се вслушват в сетни вряви на денят:
възправили глави сред равнината
към слънцето, що гасне зад гората.
Говеда със протяжен рев мучат.

Мара Белчева

***

Сипе се полека мекий сняг...
В бялата вечерна тишина
иззвънтя, отмина и зави
там зад моста бързата шейна.
Някой викна; глух се отзова
някъде насреща сепнат ек...
И звънците, като сребрен смях,
счуха се и млъкнаха далек.

***

Но и снега ще стопи.
Ще цъфне люлеката пак, —
а не показва никои знак
в душа ми, че леда ще се стопи.

Той кити с ледени цветя
прозорците на таз душа...
Не смея аз да ги строша —
заради тия дивните цветя.

Nikolaj Rakitin

RÓNASÁG

Az alkonyban kék pára imbolyog,
s a tág mezőn a darvak arra szállnak,
hol szélre várva, lankadt szárnyal állnak
a szélalmok, gigászi szúnyogok.
Az erdő lelke zúgva felzokog,
a búza ring álmában, mint a tenger,
lován messzeségbe vész az ember,
s mögötte nyúlós, lassú por forog.
A dűlőúton csikorogva járnak
a szekerek s az alkonyatra várnak
a turisták a sárga domb csúcsán;
A rónán napsütött fejek forognak
az ég felé s a barmok felzokognak
a vérszínű, hanyatló nap után.

Mara Belcseva

TÉLI VERSEK

A hó csendesen és hintázva hull,
fehéren száll a téli alkonyát.
A kis fahíd mögött az útkanyarban
csilingelő szán jó és elszalad.
Egy nő kiált. Szavára a visszhang
szemköztről tompán s jegesen rivall.
A száncsengők ezüstös nevetése
elhangzik és a messzeségbe hal...

***

A megfagyott hó is elolvad egyszer
s ki fog virulni még az orgona.
De az jég, amely dermedt szívemben
fagyott kővé, nem olvad meg soha.
Jaj, az én lelke fehér ablakára
is mennyi, mennyi jégvirág tapad!
Csak állok és nem merem összetörni
a jéghideg, merev virágokat...

Елисавета Багряна

ПОТОМКА

Няма прародителски портрети,
ни фамилна книга в моя род
и не знам аз техните завети,
техните лица, души, живот.

Но усещам, в мене бие древна,
скитническа, непокорна кръв.
Тя от сън ме буди нощем гневно,
тя ме води към греха ни пръв.

Може би прабаба тъмноока,
в свилени шалвари и тюрбан,
е избягала в среднощ дълбока
с някой чуждестранен, светъл хан.

Конски тропот може би кънтял е
из крайдунавските равнини
и спасил е двама от кинжала
вятърът, следите изравнил.

Затова аз може би обичам
необхватните с око поля,
конски бяг под плясъка на бича,
волен глас, по вятъра разлян.

Може би съм грешна и коварна,
може би средпът ще се сломя —
аз съм само щерка твоя вярна,
моя кръвна майчице-земя.

Elizaveta Bagrjana

UTÓDNŐ

Nem láttam még a sok-sok ősi képet,
családi könyvemem nem olvasom,
és nem merengtem titkon még a tépett
kódexet nézve lelki arcomon.

De mégis: néhanap szívemben érzem
lüktetni régi, bolygó vérüket,
álmomból éjjel maró vágyuk ébreszt,
és új utakra ős bűnük vezet.

Sötét szemekkel, lágy selyemruhában
volt egy turbános, régi ősanyám,
ki elszökött az ónos éjszakában
egy gyöngydolmányú, bolygó kán után.
Lópatkó verte fel nyomukban éjjel
az alvó rónát és az Aldunát,
de a kard nem érte őket, mert a széllal
takarták tűnő lábaik nyomát.

Talán ezért imádom úgy az égbolt
ölen oly végtelen rónáidat,
a messzi ostorpattogást s a szétszórt
patkócsengést a lassú szél alatt.
Talán csak vétkes nő vagyok, meg álnok,
kinek útközben el kell buknia:
de mégis így maradtam hú leányod,
szegény hazám, véres Bulgária.

ПЕТЯ КОКУДЕВА

Луно и Тумба

РЕТЈА КОКУДЕВА

Lupo és Tumba

ЛУПО И ТУМБА

Написа: Петя Кокудева

Казвам се Петя. Голяма поспалана съм. Дай ми да пътешествам по света. Най-много ми е думкало сърцето от възлнение в пустинята Сахара, край фиордите на Норвегия и ледниците в Исландия. А също и когато, без да искам, събудих един тасманийски дявол в Нова Зеландия. Живея на малък таван, пълен с детски книги. Обичам думите – с тях можеш да играеш на каквато и възраст да си.

Нарисува: Ромина Беневенти

Това съм аз - Ромина. Обичам да рисувам. Понякога толкова се концентрирам в процеса на рисуване, че забравям да ям. За щастие, край мене е Мини, която ми напомня да хапна... Дааа, когато Мини е гладна, никога не забравя това!

LUPO ÉS TUMBA

Írta: Petja Kokudeva

Petjának hívnak. Nagy álomszuszék vagyok. Imádom járni a világot. A szívemet leginkább a Szahara homokdűnéi, Norvégia fjordjai és Izland jégvermei dobogtatják meg. És az, amikor véletlenül felébresztettem egy tasmán ördögöt Új-Zélandon. Egy kis padlásszobában élek, tele gyerekkönyvekkel. Szeretem a szavakat – velük eljátszhatok bármelyik életkorban vagy is.

Rajzolta: Romina Beneventi

Ez vagyok én – Romina. Szeretek rajzolni. Néha anynyira belefeledkezem a rajzolásba, hogy elfelejtek enni. Szerencsére itt van mellettem Mini, aki emlékeztet az evésre...

Igen, mert amikor Mini éhes, soha nem feledkezik meg róla!

– Ставай, Тумба, стига си спал!

– Аз не спя, Лупи, просто
подслушвам въз-
главницата.

– Ébredj, Tumba, eleget aludtál!

– Nem alszom, Lupi, csak
épp kihallgatom,
mit mond a vánkos.

78

– Имаше малко мармалад на дъното на буркана, а сега го няма, Тумба?

– Ами да, защото го спасих, Лупи. Когато някой е на дъното, не го оставяш там, а му помагаш да излезе.

– Még volt egy kevés lekvár a befőttes-
üveg alján, és most eltűnt, Tumba!

– Igen, mivel megmentettem, Lupi. Ha valaki mélyponton van, nem hagyod magára, hanem segítesz neki kimászni belőle.

79

– Чудно, рибите в езерото все си мълчат...

– Че кой би искал устата му да се напълни с вода, докато говори, Лупи.

– Furcsa, a halak a tóban mindig hallgatnak...

– Ki akarná, hogy amikor beszél, a szája vízzel teljen meg, Lupi.

– *Защо морето ту се приближава
към брега, ту се отдръпва, Лупи?
Езерото и реката не правят така.*

– *Сигурно защото е много голямо.
Като си голям, Все за нещо
се колебаеш.*

– *Miért van az, hogy a tenger hol közeledik
a parthoz, hol távolodik tőle, Lupi?
Hiszen a tó és a folyó nem változik.*

– *Bizonyára azért van így, mert a tenger
borzasztó hatalmas. Ha valaki nagy,
állandóan bizonytalan valami miatt.*

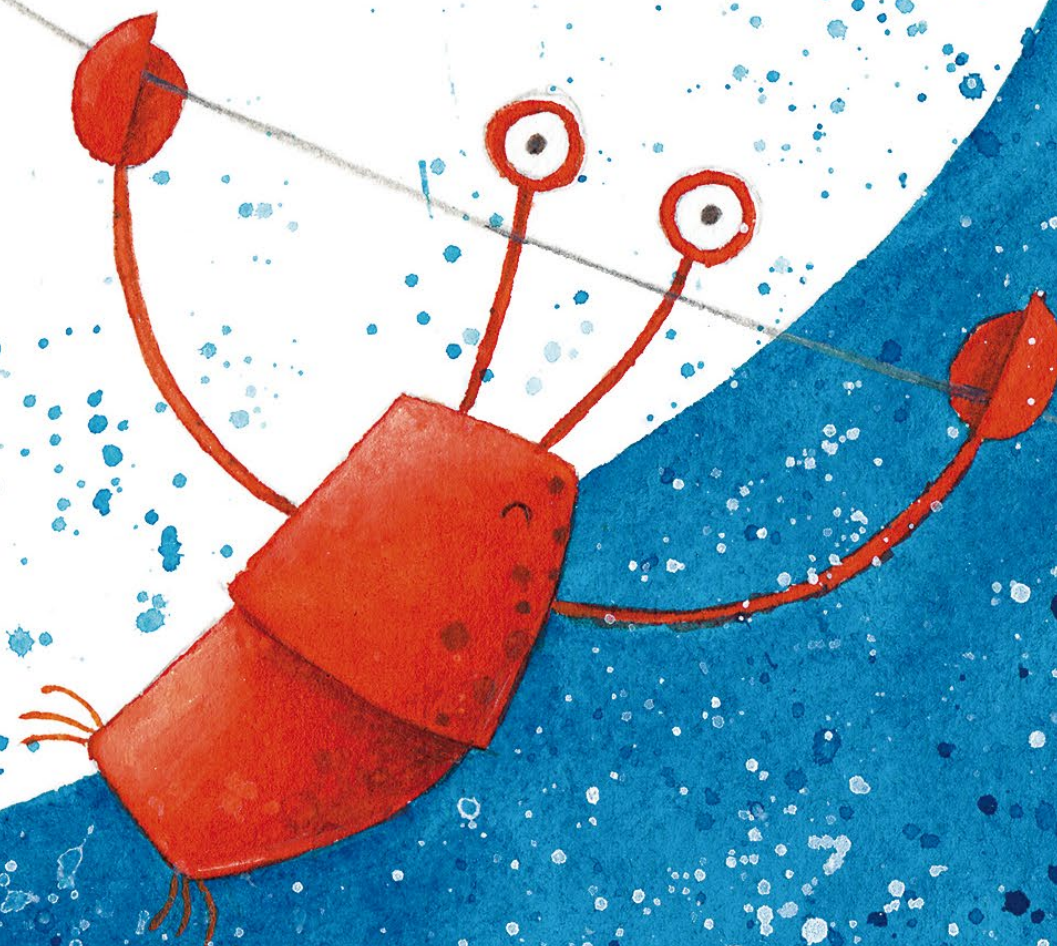

– Тумба, гледай това
раче как го пере морето.

– То затова има щипки, Луни -
с тях се простира да съхне.

– Nézd, Tumba, a tenger hogy
kimossa ezt a rákocskát!

– Épp ezért vannak az ollócskái,
hogy akár egy csipesszel,
kiteregesse magát száradni.

О ТОВА КНИГИ И ТО ЗАТО НУЛА ВРЕМЕ ВИЖДАЛ СЪМ ГО
ТОВА СЪС СИГУРНОСТ ОДНОВРЕМЕННО ЧЕТЕ МНОГО ПРЕЛИСТВА ПО
СИГУРНОСТ ВЯТЪРЪТ ДВЕ ТРИ КАК

– Кой според теб е най-умен в гората, Тумба?

– О, това със сигурност е вятърът, Лупи. Той чете много. Виждал съм го как прелиства по две-три книги едновременно, и то за нула време.

– Szerinted ki a legokosabb az erdőben, Tumba?

– Ó, bizonyára a szél, Lupi. Sokat olvas. Láttam, ahogy két-három könyvet is átlapozott egyszerre, és mindezt egy szempillantásnyi idő alatt.

– Знаеш ли, Тумба, когато
В едното полукълбо е нощ
и спим, В другото е ден и
Всички са будни.

– Може би няма достатъчно
сънища за всички и трябва
да се редуваме, Лупи.

– Tudtad, Tumba, hogy amikor
a föld egyik féltékéjén éjszaka
van, és mi alszunk, a mási-
kon nappal van, és mindenki
ébren van?

– Lehet, hogy nincs elég álom
mindenki számára, ezért meg
kell osztozzunk rajtuk, Lupi.

– Чудно ми е, че винаги се
прозявам преди лягане.

– Сънят наднича
да провери
дали си си измил
зъбите, Тумба.

– Fura, hogy mindig ásítok lefekvés előtt.

– Hogy az álom beleshessen és ellenőriz-
hesse, megmostad-e a fogad, Tumba.

ЗА АВТОРИТЕ

АНДРЕА ИВАН (1970*) – преводач от български и норвежки. Живее в Будапеща.

ВЕНЕТА ЯНКОВА (1956*) – фолклорист и етнограф, доктор на науките. Живее в Будапеща.

ГЕРГЕЙ ЛАЙОШ КОВАЧ (1985*) – преводач. Живее в Будапеща.

ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ (1887–1916) – български поет, автор на лирични и сатирични стихотворения.

ЕЛЕНА АЛЕКСИЕВА (1975*) – български писател. Живее в София.

ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА (1893–1991) – българска поетеса, автор на детски книги и преводач.

ЛАЙОШ ДЪОБРЪОШИ (1906–1992) – протестантски мисионер, работил сред мюсюлманското население в България през 1930–1938 г.

МАРА БЕЛЧЕВА (1868–1937) – българска поетеса.

НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ (1885–1960) – виден български поет символист и драматург.

НИКОЛАЙ РАКИТИН (1885–1934) – български поет.

ПЕЙО ЯВОРОВ (1878–1914) – български поет символист и революционер.

ПЕТЪР КРЪСТЕВ (1965*) – писател, преводач, културен антрополог. Живее в Будапеща.

ПЕТЯ КОКУДЕВА (1982*) – българска писателка на детска литература. Живее в София.

РОМИНА БЕНЕВЕНТИ (1955*) – италианска илюстраторка. Живее в Прато, близо до Флоренция.

СВЕТЛА КЪОСЕВА (1955*) – преводач, редактор; живее в Будапеща.

СТЕФАН СТОЙЧЕВ (1939*) – лекар, племенник на Димо Боиклиев. Живее във Веспрем.

СТЕФКА ХРУСАНОВА (1963*) – преводач от унгарски и английски език. Живее в София.

A SZERZŐKRŐL

ALEKSZIEVA, ELENA (1975*) – bolgár író. Szófiában él.

BAGRJANA, ELISZAVETA (1893–1991) – bolgár költő, gyermekkönyvek szerzője, műfordító.

BELCSEVA, MARA (1868–1937) – bolgár költő.

BENEVENTI, ROMINA (1955*) – olasz illusztrátor. Firenze közelében, Pratóban él.

DEBELJANOV, DIMCSO (1887–1916) – bolgár költő, lírai és satirikus költemények szerzője.

DÖBRÖSSY LAJOS (1906–1992) – protestáns misszionárius, 1930 és 1938 között Bulgária muzulmán lakossága körében működött.

HRUSZANOVA, SZTEFKA (1963*) – műfordító angol és magyar nyelvből.

IVÁN ANDREA (1970*) – műfordító, norvég és bolgár nyelvből fordít. Budapesten él.

JANKOVA, VENETA (1956*) – folklorista és etnográfus, a tudományok doktora. Budapesten él.

JAVOROV, PEJO (1878–1914) – bolgár szimbolista költő és forradalmár.

KJOSZEVA SZVETLA (1955*) – műfordító, szerkesztő. Budapesten él.

KOKUDEVA, PETYA (1982*) – bolgár gyermekkönyv-író. Szófiában él.

KOVÁCS GERGELY LAJOS (1985*) – műfordító. Budapesten él.

KRASZTEV PÉTER (1965*) – író, műfordító, kulturális antropológus. Budapesten él.

LILIEV, NIKOLAJ (1885–1960) – jeles bolgár szimbolista költő és drámaíró.

RAKITIN, NIKOLAJ (1885 – 1934) – bolgár költő.

SZTOJCSEV, SZTEFAN (1939*) – orvos, Dimo Boikliev unokaöccse. Veszprémben él.

X E M Y C

брой 2/2019 · година XXVIII

Списание за култура и
обществен живот

Основано от *Дружеството
на българите в Унгария* през 1991 г.

Издание на *Българското
републиканско самоуправление*

Отговорен издател
д-р Данчо Мусев

Главен редактор
Светла Кьосева

Печат
FesztNet Kft.

Оформление, предпечат
Димитър Русев

Адрес на редакцията
1062 Будапеща, ул. „Байза“ №44

H Æ M U S

2/2019 szám · XXVIII évfolyam

Társadalmi és kulturális
folyóirat

Alapította 1991-ben
a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

*A Bolgár Országos
Önkormányzat* kiadványa

Felelős kiadó
dr. Muszev Dancso

Főszerkesztő
Kjoszeva Szvetla

Nyomdai kivitelezésért felelős
FesztNet Kft.

Design, nyomdai előkészítés
Ruszev Dimitar

A szerkesztőség címe
1062 Budapest, Bajza u. 44.

ISSN 1216-2590

